

¿Cómo usar la evaluación educativa para mejorar?

Voces desde el INEE

Teresa Bracho González
Jorge Antonio Hernández Uralde
Francisco Miranda López
Agustín Caso Raphael

Experiencias nacionales

Sonora
Zacatecas
Querétaro

Análisis y propuestas

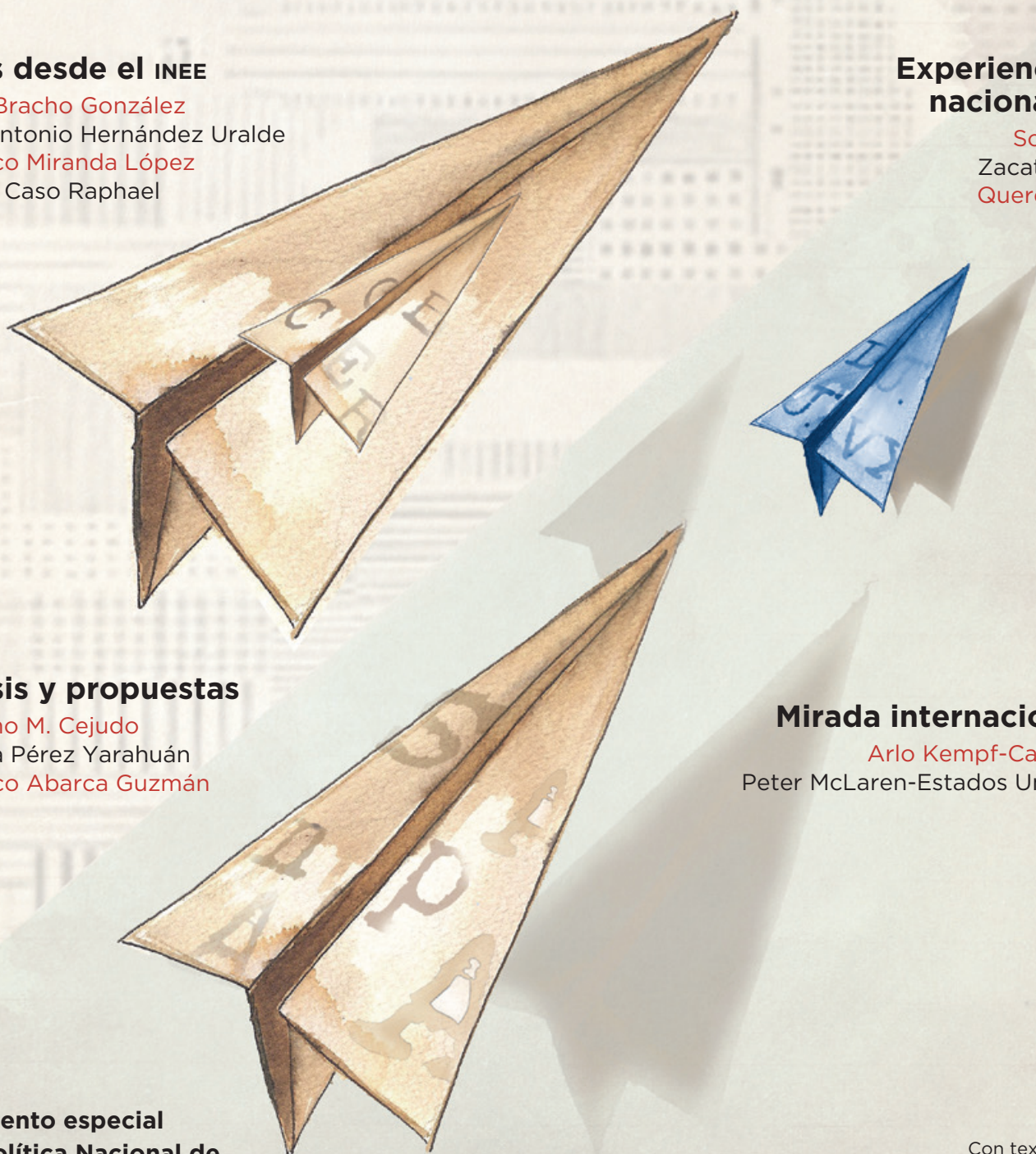
Guillermo M. Cejudo
Gabriela Pérez Yarahuán
Francisco Abarca Guzmán

Mirada internacional

Arlo Kempf-Canadá
Peter McLaren-Estados Unidos

Suplemento especial
de la Política Nacional de
Evaluación de la Educación

Con textos en
amuzgo de Guerrero
y tzotzil de Chiapas.

Cantidad

Reflexión

Cantidad

Forma

Espacio

Relajación

Camb

EXTRADECOR

DOTS

Artículos en lenguas indígenas

Ts'iaⁿ na tyinji quio ñomnda n'aⁿngue
Ya'yejaltak ta Bats'ik'op

Tsom na tsixuaⁿ nji na Cona'ntjom na
Cotoxeⁿ ts'iaⁿ na Coñi'ma Tyuasnda'

Amuzgo de Guerrero

Svunal Ya'yejal Sventa Xchanel
Vunta sjunul Jlumaltik

Tzotzil de Chiapas

Na ya nngui'n'ue 'na quiajo' nnganjoyaty: ¿Chuyu nn'aha quiajo' nnquinuha' na'mi?

“Na nde nnguinquo ñ'oⁿ na coñini 'na na nnui naqui' na nntoxeⁿ ts'iaⁿ cha'na cui n'oⁿ ts'iaⁿ na baco'yaty na maca'a' na nnchu cue' nnui ts'iaⁿ ba quio najndi'a', na yaty ndo' xjeⁿ na maca'a', xaⁿge xonde nnjo ts'iaⁿ ba cuiña na tyi'-cui'n'ueha' cha'xjeⁿ na maca'a' cuenta cha'tso ina ñ'eⁿ naqui' ts'iaⁿ, quio cui ñomtyiu na nju' ndo' na njnda'ñi na nngui'n'ueha' cha'na cui tsom na nntiyjndi ndo' na nnts'a na nnguinquo 'na na matsitjaha', quiajo' nde nntiyjndiha' na nnguijnda'ñi yu 'na na nnui na njoyaty naqui' ts'iaⁿ na conui”, matso iscu 'na' tsom ba, ina manquia cuenta cui 'na na ya nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ na nngui'na' yaya ts'aⁿ ñ'oⁿ na coñini naqui' ñ'oⁿ na matsintjom na bachuha' n'aⁿ na nnts'aha' nco'ngiuhe na nngui'n'ue'ñi 'na na yatyicheⁿ.

TERESA BRACHO GONZÁLEZ
Consejera de la Junta de Gobierno del INEE
teresa.bracho@inee.educ.mx

Xjeⁿ na coñini ñja'na' na nngui'n'ue 'na na Xyaty na nntoxeⁿ ts'iaⁿ jo' na tyiñi'ncui' ts'aⁿ xue' 'na na conui na cande'ñ'eⁿ, na con'a cha'tso ina condye o ina coñi'n'ue'ñi ñ'oⁿ na cot'oⁿ (na cona'ntjom), na coñi'n'ue'nda'ñi naqui' na tabijndyo ndyu ndo' cuenta' cui cuinom 'na, 'na na ndyo'ndiyiha', 'na na coñi'n'ue o ñomtyiu ñja'na' na nntoxeⁿ na coñi'ma cha'na 'na na yaty nngui'n'ue quiajo' nntiyjndiha' na ñomtyiu na coñijnda'ñi ndo' 'na na conui na baco'yatyiha' cha'tso ñja'na' ndyits'ia'cheⁿ na conui ts'iaⁿ.

Quiaxjeⁿ na tye'co, naqui' na tancuico chu 1960, ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ totsiniha' nacjo' chuyu tonui ts'iaⁿ ba ndo' chuyu na ñ'oⁿ na tot'oⁿ cuenta'a' toch'eha' quio ts'iaⁿ

na cotoxeⁿ 'na na con'a n'aⁿ. Xa'jo', cha'xjeⁿ na matso Carol Weiss, naje' m'a'a na mañiuyaha quiutyi jndye nom na cotoxeⁿ na conui ts'iaⁿ: ya nngui'n'ue cha'tso na jndye nom na tsixua'a' —nchu cue' 'na na ma'ndyicoha'—, cha'na ñomtyiu ndo' 'na na nquio, na'to mabe' na bañjats'oⁿ ts'aⁿ, na bioxjeⁿ na coñijnda'ñi chuyu nnui ts'iaⁿ o mantyi na bioxjeⁿ na coñijnda'ñi 'na na ñi'ma. Naqui' ñ'oⁿ ba, mañ'omcoha' cha'tso na jndye nom 'na na yom na ya nntiyjndiha' na nnts'aha' na jndye nom 'na nngiom cuenta cha'tso na jndye nom ina coñi'n'ue'ñi jaⁿ'. (Weiss, 1998).

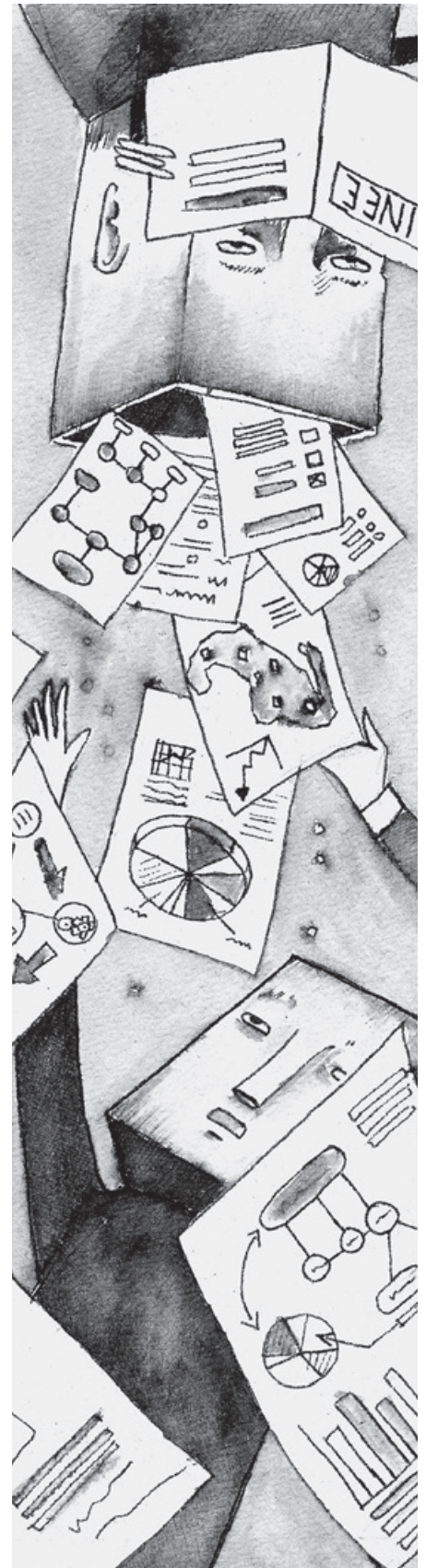
Naqui' ts'iaⁿ na conui, che'ñom che'ñom cotsatyioⁿ â cuenta jndye nom ñ'oⁿ na macuiñom ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ ñ'oⁿ na tyicue'ñja cajnda o ñ'oⁿ na ya nngui'n'ue'ñi nt'omcheⁿ, na cue' toñitjomñi na nna'nde he quio 'na na jndetyijnda'ñi o 'na na maca'a', ju na cotoxeⁿ ts'iaⁿ na con'a n'aⁿ cui cuijom cuity'oⁿ bach'eha' na cajndañi ina coñi'n'ue'ñi jaⁿ'.

Mints'a mi na nua' conui, xa'jo' maxjeⁿ jndye cuatja na nngue'a' cuijo na yatyicheⁿ na'to ts'iaⁿ ba nde nntoxeⁿ cuenta cha'tso na cajndaty ndo' na nntiyjndiha' cha'tso ina nndengui'n'ue'ñi ts'iaⁿ ba.

Ngejo', maca'a' nnt'oⁿ ñ'oⁿ ñja'na' xue' ts'iaⁿ ba na yaty nngui'n'ue na cotoxeⁿ ts'iaⁿ na con'a ina cona'ma na bjat'ui'a' na njoyaty na jnde tyijnda'ya na nnui ts'iaⁿ jndi jndye ñ'oⁿ na mayucheⁿ cajnda na cuatjacheⁿ nnquinuha'.

Jndye jnda, ñomtyiu na t'uaⁿtyi na m'aⁿâ cha'na na n'aⁿ na cona'cuaxeⁿ ts'iaⁿ m'aⁿtye hâ ñomtyiu na ts'iaⁿ na conui nnuiha' cui ts'iaⁿ na yaty na jâ con'ahâ cha'na

n'aⁿ na na'naya, ndo' juha' bachuha' jâ ndo'banuha' na nntoxeⁿ hâ cuenta nannde nnui ts'iaⁿ quio najndi'a' na nngui'n'ue cha'tso 'na na yom na ya nna'cuaxeⁿ ndo' 'na na nngui'n'ue na nnguijnda'ya na'mi, cha'xjeⁿ mantyi yom 'na na jndya'ñi naqui' na coñityeⁿ ñ'oⁿ cuenta cha'tso ndo' na ya nngui'n'ue cha'tso nji na coñibe. Ñ'oⁿ na mayu'cheⁿ jo' na na'xua'â na nn'ahâ na nnquinuha' ñ'oⁿ ba. Conuiha' cui nom na mayu'cheⁿ maca'a' cuenta' na nnganjoyaty, xa'jo' xondenguijndyo cha'tso cue' ngejo'. Na'xua'a mantyi na nngui'n'ue'ñoⁿ cui nom na nquio na yatyicheⁿ na nngachuha' cha'tso n'aⁿ na'to na ba'n'ue'ñiha' na cha'tso n'aⁿ ñi'eⁿ na nn'aha ta'nantjo'a' na'to m'a'e na nn'uehe na njoya cha'tso 'na na jndya'ñi. 'Na na mach'eha' ñjiha jo' na yom ñomtyiu na conayu' n'aⁿ o na cona'tyiu

n'aⁿ na tyi'ñ'eⁿa' naqui' ñ'oⁿ na cot'oⁿ na manui' naqui' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ na coñi'ma xa'jo', xa'na nnqueⁿyaha cuenta cha'xjeⁿ conue nji na conajnda'ñi ñja'na' cha'tso, xjeⁿñi ya nnueha' nomndē ha 'na na mayu'cheⁿ cajnda ndo' njnda'ñi ñja'na' taxjeⁿ na'to ya nngue'a' ndo' taxjeⁿ na'to concuico ts'iaⁿ na con'aha cha'xjeⁿ n'aⁿ na cona'cuixeⁿe quio na tyijnda'ya na coñi'ma taxjeⁿ naje'.

Na nndē nntsiqueⁿa' na cotoxeⁿ na conui ts'iaⁿ cui 'na na yatyicheⁿ na nntyijndi na nnjoyaty naqui' na jndē tyijnda'ya, macaⁿa' na ñincui nom na nnui ts'iaⁿ quioha' naqui' cha'tso na tachui'ñi na coñi'ma ndo' ñja'na cha'tso ina con'a ts'iaⁿ naqui'ntaⁿ xjeⁿ cui cuijo quio ina ñ'eⁿ na cotyijndi naqui' ts'iaⁿ. Xa'jo' ¿chuyu nn'aha na nnquinuha' ñ'oⁿ ba? ¿Macaⁿa' nn'aha cui 'na na xui'ñi quiajo' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ nngui'n'ueha' na mayu'cheⁿ ya? Tye'to quio 'na na ma'ñ'ia, já n'aⁿ na cona'cuixeⁿ 'na ts'iaⁿ macaⁿa' nna'chui'noⁿ 'na na coñ'iaha ndo' 'na na con'aha mints'a mi cue' quio ñindye nom ñomtyiu:

a) na nnqueⁿ ts'aⁿ cuenta ñ'oⁿ na matsini ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ tye'to xjeⁿ na cotye' ñ'oⁿ o x'e ñ'oⁿ ba, cha'na nntso ts'aⁿ, tye'to xjeⁿ nacoñijnda'ñi chuyu nntoxeⁿ ts'iaⁿ, o cha'xjeⁿ na ja matsjo'Cuatjacheⁿ nntye'co;
b) nanngañ'oⁿ ts'aⁿ ndo'banuha' 'na na ma'ñ'ia' ts'aⁿ "na na maxjeⁿ conui" na binty'iu naqui' na bandō 'a cha'na n'aⁿ na cona'cuixeⁿ ts'iaⁿ, ndo' c) na nnqueⁿ ts'aⁿ cuenta ñ'oⁿ na matsini ñja'na' na nntoxeⁿ ts'iaⁿ cha'na cui 'na "batyi'ñi na nnqueⁿ xjeⁿ cha'tso".

Cuatjacheⁿ nntye'co: na nnqueⁿ ts'aⁿ cuenta ñ'oⁿ na matsini ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ tye'to xjeⁿ na cotye'co ñ'oⁿ.

Nge macaⁿa' na ñ'oⁿ ba ñico'a' nom tsom, cha'jomtyi, ñomtyiu na nt'ua'tyi na jndē tyini-ya na na'xuaⁿ n'aⁿ na cona'cuixeⁿe ts'iaⁿ, tye'to xjeⁿ na cotye' na coñijnda'ñi ñ'oⁿ ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ. Jú ñ'oⁿ ba ñi'catsoha' na nntsijndyoni ts'aⁿ be nom 'na na maxjeⁿ conui. Na jndyengue jo' na nntsityiu ts'aⁿ chuyu nngui'n'ue na nntoxeⁿ ts'iaⁿ cuijom na jndē tyiquinuha' 'na na macaⁿa' nnui, jú xjeⁿñi macaⁿa' nntsityiu ts'aⁿ (ndo' nchu naqui' na cuatjacheⁿ) nchaⁿ' 'na macaⁿa' nnquia ts'aⁿ cuenta, na nnt'oⁿ ndo' nchaⁿ' 'na nnui quio ñ'oⁿ na nnt'oⁿ. Xa'na nua' nntsityiu ts'aⁿ juha' nnts'aha' na nntsitsu ts'aⁿ nañja na tsixuaⁿ ts'aⁿ na ya nnts'a ts'aⁿ cui 'na ndo' na mataxondē nnts'a ts'aⁿ na nncue'tya'a', nge ñ'oⁿ na coñitjom quiaxjeⁿ na cotoxeⁿ cui ts'iaⁿ ya nnts'aha' na mataxondē nngui'n'ue-

ha' ndo'banomtyiha' quio nomnde nt'omcheⁿ ts'iaⁿ, xa'na ts'aⁿ tyi'c'oⁿ ts'aⁿ ñomtyiu na nua' ya nnui tye'to xjeⁿ na coñijnda'ñi ñ'oⁿ ñja'na' ts'iaⁿ ba. Na jndē be macaⁿa' nna'tyiuha na ts'iaⁿ na na'xuaⁿ jo' na nn'a na nnguinquio na ya conui ts'iaⁿ ndo' concuico ts'iaⁿ xjeⁿ na nnui' nom na ñjo ñ'oⁿ 'na' ts'iaⁿ na tui ndo' na nnguinquio na ya jnu' ts'iaⁿ na toxeⁿ, quio ñ'oⁿ na tsixuaⁿ ya nngui'n'ueha' quio ñ'oⁿ 'na cha'tso ina cotyijndi na nnjoyaty na jndē tyijnda'ya quio cha'tso na jndye nom na conui ts'iaⁿ nnts'aha' ts'iaⁿ quiaxjeⁿ na macaⁿa' ndo' cha'tso cotye'co quio na cabe'ngui n'aⁿ, na bañjan'oⁿ n'aⁿ ndo' chuyu cona'tyiu cha'tso na jndyēñi ina ñ'eⁿ naqui' ts'iaⁿ quiutyi cabe'nguihe na conui ts'iaⁿ 'na' na jndē tyijnda'ya na coñi'ma. Na conui ts'iaⁿ "na coñini" ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ tyuquiaty bjaha' quio ñ'oⁿ na matsit'oⁿa' ndo' nchu manda'tyi cha'xjeⁿ ts'iaⁿ maxjeⁿ ton'aha Tyuasnda' cuenta' ñ'oⁿ ba.

b) Na nngañ'oⁿ ts'aⁿ 'na na ma'ñ'ia' ts'aⁿ ndo'banuha' "na na maxjeⁿ conui" 'na na binty'iu naqui' na bandō 'a cha'na n'aⁿ na cona'cuixeⁿ ts'iaⁿ cuenta' na jndē Tyijnda'ya na Coñi'ma Tyuasnda' (SEN).

Na bat'ui'a' ñ'oⁿ na jndē tyini, ya nntso ts'aⁿ na, quio na tsixuaⁿ ts'aⁿ na si'na'ya ts'aⁿ ts'iaⁿ na ya nnts'a ts'aⁿ, jndē ñituinoⁿ n'aⁿ na coñiubi'co quio cha'tso nom cantu na tyocondē nna'nju'a naqui' ts'iaⁿ na con'aha ndo', ngejo', tyocondē nntsantyanuqⁿ na nna'jnda'noⁿ ñ'oⁿ mi. Xa'na n'ue'n'oⁿ na ya nnui ts'iaⁿ na nntoxeⁿ cha'tso quiajo' nndē nnganjoyaty na conui ts'iaⁿ, macaⁿa' ññ'iaha ndo' "nntyindya'a" mints'a mi cue', ñomtyiu na maxjeⁿ yom na tyocondē nnguijnda'ñi.

1. 'Na na mayu'cheⁿ macaⁿa' jo' na nnui 'na na yatyi: 'na na jndya'tyi na cotjomnoⁿ quio ina conacuixeⁿe ts'iaⁿ cotye'a' quio na macaⁿa' nntji'e ñ'oⁿ na yatyicheⁿ na nnt'oⁿ ndo' na nntyijndiha', quiajo' ts'iaⁿ ba nnjoyaha' quiaxjeⁿ na nnui quio 'na na nngui'n'ue ndo' chuyu nnui na nnquinuha' na ts'iaⁿ ba nnuiha' cui ts'iaⁿ na najnda'ñi n'aⁿ na jndye na'na.
2. Na ññji ts'aⁿ ndo' na nndy ts'aⁿ cotyiquinuha' jaⁿ quiaxjeⁿ na conui' nom na ñjo ñ'oⁿ mi ndo' cot'oⁿa': macue' na nnui' nom na ñjo ñ'oⁿ ndo' na nnt'oⁿ ñ'oⁿ 'na' ts'iaⁿ na jndē tui quio ñ'oⁿ 'na n'aⁿ na jndye na'na na coñijnda'ya maquiaha' nañja na ññji ts'aⁿ ndo' na nngañja ts'oⁿ ts'aⁿ ñ'oⁿ na cot'oⁿ na manui naqui' na jndetoxeⁿ ts'iaⁿ na con'a ina to'ñi naqui'

SEN. Ina coñi'n'ue'ñi nji ba conuiñi ñ'aⁿ na njnda'n'oⁿ jo na ya nngañjan'oⁿe ñ'oⁿ na cot'oⁿ quio tsom ba: na nngotoxeⁿ ts'iaⁿ na coñi'ma tuiha' quio cui ñomtyiu na ndyits'iaⁿ'cheⁿ nngui'n'ueha' quio n'aⁿ na jndye na'na.

3. Ina nntsixeⁿ cui ts'iaⁿ cha'tso xjeⁿ "mañji": Nge na si'na'ya ndo jndē mañji chuyu conui ts'iaⁿ, conuiñi cui ts'aⁿ na nntsixeⁿ na yatyi nge mañji ñicats'a 'na nntsixeⁿ cuenta' ts'iaⁿ, nchaⁿ'na ya nntsixeⁿ ndo' chuyu nnts'a na nntsixeⁿ jaⁿ.
4. 'Na na nnguinquio xjeⁿ na nntoxeⁿ cui ts'iaⁿ macaⁿa' na ncha'xjeⁿ tyi'n'ue nnguijndyoha': Cui na ya ññ'ia' ts'aⁿ, tyi'n'ue nnguingdo' ts'aⁿ na, na cona'na intsaⁿ nnjoyaha' maje'yañom (xa'jo' xa'na nnts'aha' na'mi tyi'n'ue nnts'inda'a' ñji ina matsixeⁿ ts'iaⁿ).

Mindyē ñ'oⁿ mi na maxjeⁿ yom, ya nnts'aha' na tyi'n'ueha' quiaxjeⁿ 'na na to'n'ue ina tona'cuixeⁿe ts'iaⁿ tonuiha' na nndē nndandyi'e quiutyi ndye m'aⁿ na conui ts'iaⁿ na jndē tyijnda'ya na coñi'ma, yocheⁿ baca na mach'e-ha' ts'iaⁿ quio cha'tso (na nnquia ts'aⁿ cuenta). Ya na nua' tonui ts'iaⁿ quiaxjeⁿ na nda'cheⁿ macaⁿa' nnguincajnda ts'iaⁿ ba ndo' na ya nntoxeⁿ ts'iaⁿ quio n'aⁿ ndo'bach'eⁿ (na ññ'eⁿ ts'aⁿ na nntsixeⁿ ts'iaⁿ na jndye si'na'—na sina'ya naqui' cha'tso ñ'oⁿ na coñini cuenta n'aⁿ naqui' tsjom). Xa'jo' naqui' ñ'oⁿ na jndē na'cuijndyo noⁿ ndo' na jndenjoyaty 'na na coñ'iaha na jndē tyijnda'ya na coñi'ma, ndo' cuijo na'to ya nnguiñom ts'aⁿ ñ'oⁿ na cot'oⁿ cuenta cha'tso na jndē siqueⁿa' jaⁿ cui ñ'oⁿ na tsixuaⁿ nañja na ya nnt'oⁿa', cui 'na na conui na matsixeⁿ ts'iaⁿ, tye'a' quio ts'iaⁿ na tonui najndyengue na jndē tyini (o nt'omcheⁿ na matsijo'a') matsyiquia'ñiha' já quio ñomtyiu na nntjom'co ts'iaⁿ na tonui najndyengue quio ts'iaⁿ na jndenjoya na tyijnda'ya na coñi'ma.

c) Na nnqueⁿ ts'aⁿ cuenta ñ'oⁿ na matsini ñja'na' na nntoxeⁿ ts'iaⁿ cha'na cui 'na na batyi'ñi na nnqueⁿ xjeⁿ cha'tso".

Cuijom na xue' ts'iaⁿ jndē tyico'a' nom tsom cuatjacheⁿ na nnguijnda'ñi chuyu na nntoxeⁿ ts'iaⁿ na conui, ndo' jndē tyqueⁿ 'yaya cuenta 'na na co'ñ'iaha quio ts'iaⁿ na nnui, cui-cheⁿ 'na na macaⁿa' nnqueⁿ 'na cuenta jo' na nna'jnda'noⁿ chuyu nngui'n'ue na nntoxeⁿ ts'iaⁿ cha'na cui 'na na batyi'ñi na nnqueⁿ xjeⁿ cha'tso, ndo' tyi'n'ue nnjo'a' cha'na cui ts'iaⁿ na conui cue' xjeⁿ na manquiaha' ya, macañom'to ndo' cue' tomtyi mab'acoha'

'na na matsitjaha' cuenta ina con'a ts'iaⁿ na'to mana ñ'oⁿ na col'oⁿ na ndyo'ndyico na jndetoxeⁿ cui ts'iaⁿ.

Ndo', conjo na maca'a' na jndyetyi nngui-ni ñja'na' cha'tso tachui'ñi na con'aha ts'iaⁿ na to'no. ⁿ naqui' na Tyijnda'ya na Cotoxeⁿ na Coñi'ma Tyuasnda' (SNEE), matyio nacjo' jndundyetsca' be nom 'na na jndyengue quio na ya nntye'co nnguiⁿ ñ'oⁿ ba. Na jndyengue matsiniha' ñja'na' 'a coque'a cuenta xue' ñ'oⁿ na coñi'n'ue cha'na cui ñ'oⁿ na matsijnda'ñi-ha' na mayu'cheⁿ ya, ndo' nchu cha'na na cui 'na na mach'e che'nquih'a' o na jndiya sixe'a' (cha'xjeⁿ na jnde sine ⁿ na ndyete'tyi). Ju na tyi'cui'n'ue'ñi ts'aⁿ o na tyi'nc'o'ñji ts'aⁿ, na tyi'bende nngañja ts'oⁿ ts'aⁿ, na mach'e ts'a tyi'cue'ts'oⁿ o na tyi'ya coñi'n'ue 'na na ndyo'ndyico na toxoⁿ cui ts'iaⁿ conuiha' na jndya'ñi na maca'a' nnc'o'ya ts'iaⁿ na njo coñi-jnda'ñi.

Na jnde be jo' na, cha'xjeⁿ na maca'a' quiaxjeⁿ na jnde tja cuenta minquia 'na na nntyijndiya cha'tso, xje'ñi maca'a' nnui ts'iaⁿ ja'na' na mayu'cheⁿ ya na'to ñ'eⁿ cha'tso (quiajo' nnuiha' cui ts'iaⁿ na mayu'cheⁿ cuenta "cha'tso") cuenta 'na na matsitjaha', na maty'io' ts'oⁿ ts'aⁿ ndo na ya nnui na nngui'n'ue'ñi cha'tso ina con'a ts'iaⁿ naqui' SEN quio na 'nahe nndepn'áhe na nnjoyatyí conui ts'iaⁿ. Jú ñ'oⁿ ba ñi'catsoha' na maca'a' nntsi-tyiu ts'aⁿ ñja'na' na ndyetyicheⁿ taxjeⁿ cuenta intsaⁿ scuela ndo' cuenta tye intsaⁿ, na nne-queⁿ ts'aⁿ cuenta bañiocheⁿ cuenta cuicui na maju'a' naqui' cuicui ntua'ñi n'aⁿ. Ñja'na' na'mi, matsiñjano ⁿ cui 'na na ya nngui'n'ue na tyijndya'ya, quio nomnde na jndye 'na na ya nngui'n'ue, quiajo' nde nnta'yaha chuyu nnui ts'iaⁿ na nntyijndiha' na ññiuh'a, na nntyi'naha chuyu conui cui 'na, chuyu maca'a' ññini ndo' coñijnda'ñi ncha'na ñicatsoha' ñja'na' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ.

'Na na ya nngui'n'ue na nnguinquio na ina con'a ts'iaⁿ naqui' cui ñ'oⁿ na maco'-jndyeñi na ndyo tyijndi na nnts'a na ya nngui'n'ue cha'tso.

Cha'xjeⁿ na ja matsityiuh'a, (mints'a mi nt'omcheⁿ na constjomñi ñ'oⁿ ñincui xjeⁿ co-nuehe), na nne-queⁿ ts'aⁿ cuenta ina con'a ts'iaⁿ conuiha' cui 'na na mayu'cheⁿ jndi'a' ndo' ju na'ba mach'eha' na jndi canjda quiaxjeⁿ na coñini ñja'na' na cotoxeⁿ na cona'ma mestro. Xa'na já ñi'na't'o ⁿ a ñ'oⁿ ñja'na' 'na na conui naqui'ntaⁿ cha'tso na jndye nom ina ñ'eⁿ ndo' na jndye tachui'ñi, maca'a' nn'aha na nnguinquio ññia n'aⁿ ndo' nngui'ua nndye-che chuyu maju'a' naqui' cuicui ntua' n'aⁿ na

Na quio 1. Na'to maque'a' cuenta 'na na coñi'n'ue quiaxjeⁿ na mantsjomñiha' ñ'oⁿ na coñi'ma.

Na'to jna ñ'oⁿ: B'amanstjomñi ñ'oⁿ Ntyuañotsco na cotoxeⁿ ñja'na' na yatyicheⁿ na Cona'na intsaⁿ 2000:12.

con'a ts'iaⁿ, na'to nne-que'a' cuenta 'na na nde nn'áhe 'nahe na yatyicheⁿ, na nngañja'n'oⁿe ndo' chuyu nnui na nnguinquio 'na na maju'a' naqui' cui cuijo na'to conui ts'iaⁿ.

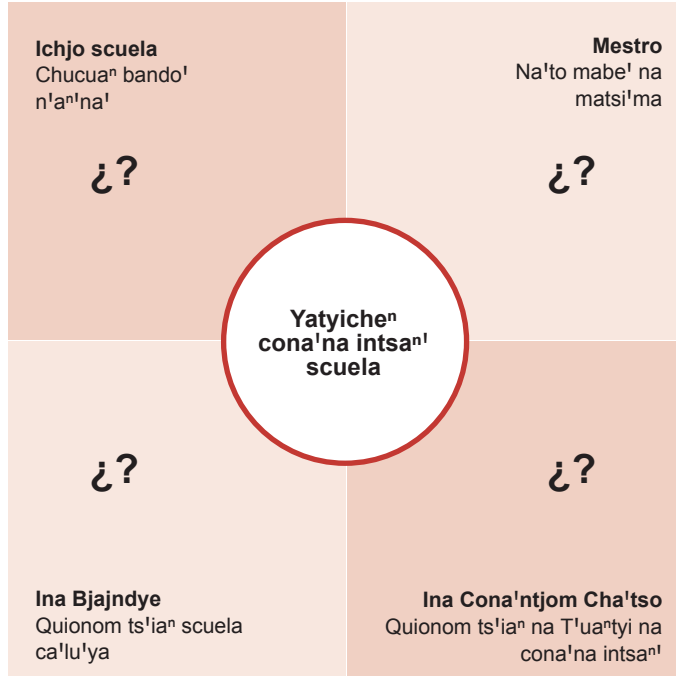
Ñja'na' na maca'a' na'mi, nge ina con'a na nnguinquio 'na na maju'a' (ina cona'cuixeⁿ ts'iaⁿ) maca'a' nng'oⁿe na mañiuh'e ñja'na' ñ'oⁿ ba na conuiha' quio 'na na nntye'co na nnde nnts'aha' na nnguinquio ina nn'a na nntyijndiha' na nngui'n'ue 'na na n'ndyico na conjoyatyí na tyijnda'ya na coñi'ma.

Cuicheⁿ ñ'oⁿ na ya ññini, conuiha' cha'na cui ñ'oⁿ na jndyengue, "na'to maca'a' nne-queⁿ ts'aⁿ cuenta" (Na jndyengue na ya ññia' ts'aⁿ 1) quiaxjeⁿ conajnda'no ⁿ 'na na nntsjomñi ts'aⁿ quiajo' nndepn'á' ts'aⁿ 'a ya conui ts'iaⁿ na coñi'ma, quio na

nju'tyicheⁿ tyi'jndye matsiniha' cuenta' B'amantsjomñi ñ'oⁿ Ntyuañomtsco na cotoxeⁿ ñja'na' na yatyicheⁿ Cona'na n'aⁿ (LLE-CE, na cote'co na m'a'ntjom'ñi ntyua na jnde tyijnda'ñi na con'a ts'iaⁿ cuenta' na cona'na n'aⁿ, na jndyetyi cona'na n'aⁿ ndo' na tachui'ñi na bando' n'aⁿ, UNESCO) ndo' na coñi'n'ue-ha' naqui' na conui ts'iaⁿ na col'ñiahe 'na na

jnde tyiñjaha (PERCE¹, SERE² ndo' TERCE³). Ndo' taⁿ ts'iaⁿ jnde be, maca'a' "nnui cha'na cui tsjo 'jnom" (na jnde 2 na ya ññia' ts'aⁿ) na nngañ'oⁿ ts'aⁿ cuenta quio majotyñom 'na na coñi'n'ue na con'a ndo' conuiñi ina nngui'n'ueñi na nntyijndi na nntye'co minquia na nntoxeⁿ ñja'na' na 'a ya cona'na intsaⁿ (ca-ñjom'n'o ⁿ a na ju ñ'oⁿ ba cotyji'á ja'na' naqui' na ya na ndyon'ndyico na toxoⁿ cui ts'iaⁿ): intsaⁿ scuela, ina cona'ma, ina conuityqueñi ndo ina cona'ntjom naqui' scuela. Xa'na conuiñi cuindyi'ñi ina conajnda'ñi chuyu nnui ts'iaⁿ na yatyi, mantyi ya nn'áhe cui nom na ya nnjoyatyí na cona'na intsaⁿ naqui' scuela, ñ'oⁿ na coñijnda'ñi quio ñ'aⁿ na Conquiaco ñ'oⁿ ndo' na Mañiuya ñja'na' ts'iaⁿ Scuela (CET) o ts'iaⁿ naqui' cui tsjom o naqui' bats'iaⁿ scuela ty-que. conuiha' cui ñomtyiu tyijndya'ya, xa'jo' ya nntyijndiha' xjeⁿ na nntye' na nnguijnda'ñi yu naya na ma'ndyico na cotoxeⁿ ts'iaⁿ. Nge conuiha' quio nom ñ'oⁿ, ngejo' ja matsityiuh'a na maca'a' nnguijnda'ya ñja'na' cha'xjeⁿ ts'iaⁿ na mach'e SNEE, jú taⁿ 'na' na matsintjom 'na na nnui cobinquoia' cha'na cui ñ'oⁿ na macuixe'ñi. Maca'a' nnguijnda'ñi ñicats'a

Na nquio 2. Quio 'na na ya nñji ts'aⁿ 'na na ya nngui'n'ue na nntoxeⁿ ts'iaⁿ naqui' cui ñ'oⁿ na coñijnda'ya na nngui'n'ue na yatyicheⁿ: Ina ya nngui'n'ueñi naqui' ts'iaⁿ.

Na'to jna ñ'oⁿ: Ts'iaⁿ na tui majo'tyiñom cha'xjeⁿ na mach'e LLECE 2000:12.

'na na cajndaty na nntsixuaⁿ 'na na nntsixeⁿ ts'iaⁿ ndo' chuyu nndenngui'n'ue ñ'oⁿ na nnt-yiñom n'aⁿ cuenta quio na'mi quiajo' ngaca na nnt'oⁿ naqui'ntaⁿ chu 2002 ndo' 2008.

Tyi'ya, Tyua Canjom'ñi, Tyua Snda, Nicaragua, Panamá, Paraguay, Perú, República Dominicana y Uruguay, mantyi cuitaⁿ tyuasnda' na jndyu Catsiaⁿ Xco.

Ñ'oⁿ ñja'na' na yaty nna'na intsaⁿ, nng'oⁿa' nacje' ñ'oⁿ ba, naqui'ntaⁿ nt'omcheⁿ ts'iaⁿ, chuxjeⁿ ñ'oⁿ na nnue ina nndenngui'n'ueñi jaⁿ!

Maca'a' nñini na jú ñ'oⁿ ba conuiha' 'na na cajndatyicheⁿ na ya nngui'n'ue, ndyits'iaⁿ-cheⁿ cuenta' ts'iaⁿ na conui naje' quiaxjeⁿ na cobijndyo cha'tso cuenta' ts'iaⁿ na mach'e SEN, nge xaⁿna maca'a' na nngabiñje'tyeⁿ ñ'oⁿ na coñini ñja'na' 'na na nnui na matsiniha' cuenta' na nntoxeⁿ ts'iaⁿ ndo' na maca'a' nngui'n'ueha' cha'na cui n'oⁿ ts'iaⁿ na nnc'o'yaty quiajo' nchu tomnty maca'a' na nnui ts'iaⁿ quioha' quio najndi'a', na ya nnui ts'iaⁿ ndo' tomnty xjeⁿ na maca'a' jaⁿ!, xaⁿge mayu'cheⁿ maca'a' na yatyicheⁿ nngui'n'ueha' cuenta cha'tso ina to'ñi naqui' ts'iaⁿ —xjeⁿ cui cuiñi cha'xjeⁿ na ndye m'aⁿ

ts'iaⁿ na con'ahe—, quio cui ñomtyiu na mayu'cheⁿ nju' ndo' na tyi'jndya' nngañjats'oⁿ ts'aⁿ chuyu nngui'n'ueha' cha'na cui tsom na matsijnda'ñi ndo' na matsinacoha' 'na na ya nngui'n'ue quiaxjeⁿ coñijnda'ñi ñ'oⁿ na nnta'yaty naqui' na cui cuijo na conui ts'iaⁿ.

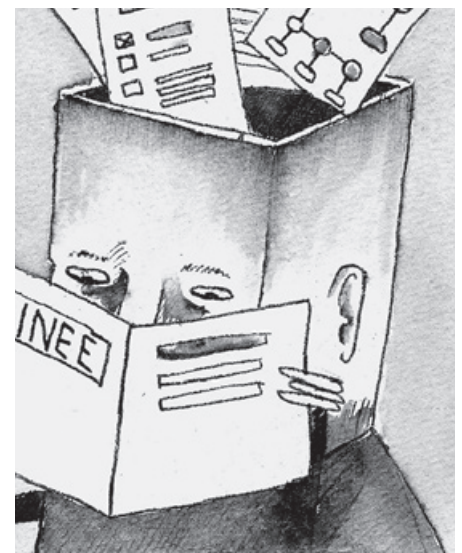
Na coñi'n'ue na cotoxeⁿ ts'iaⁿ na coñi'ma macwji'yaha' ts'iaⁿ ba na conuiha' cui ts'iaⁿ na quio cuentañom tyijnda'ñiha'. Conuiha' cui ñ'oⁿ na xui'ñi, mints'a mina ndyo ñom'ñiha' quio ts'iaⁿ na conui o na conui' nom na cotoxeⁿ ts'iaⁿ. Na yaty nngui'n'ue na'mi jo' 'na na coty'io'n'oⁿ 'a, na ñi'catsoha', 'na na matsique'a' na yaty cuenta' na conjoyaty na jnde tyijnda'ya na coñi'ma, xots'aha' na'mi cue'nua'to-ñom, na majndito o cha'na 'na na maxjeⁿ yom na con'a cha'tso na jndye n'aⁿ na m'aⁿ, 'na na nquio o ñomtyiu 'na' 'na na ya nnui. Ya nntji'noⁿ 'n taxjeⁿ na'to nnde nntsqeⁿ ha quio 'na na nn'aha nge mayu'cheⁿ cajndañoⁿ 'n, cha'tso cotype' nge n'aⁿ n'ueñi já, na nntyijndiha' o na nnquiaha' najndi na jndyetyi 'na na maca'a' nnui ndo' na nntsityutyi ts'aⁿ, na'to 'na na maty'io'ts'oⁿ ts'aⁿ na coñi'n'ue nntsique'a' jaⁿ cui nato na nnui ts'iaⁿ na nntyijndi na njoyaty. €

- 1 Ts'iaⁿ na jndyengue na tui quio cui ntuaⁿ-ñi n'aⁿ na con'a ts'iaⁿ ndo' na matsi'niha', ts'iaⁿ ba tuiha' naqui'ntaⁿ chu 1995 y 1997.
- 2 Ts'iaⁿ na jndebe na tui quio cui ntuaⁿñi n'aⁿ na con'a ts'iaⁿ ndo' na matsi'niha', ts'iaⁿ ba tuiha'
- 3 Ts'iaⁿ na jnde ndye na tui quio cui ntuaⁿñi n'aⁿ na conanju' ñ'oⁿ ndo' na con'a ts'iaⁿ, na sini 2013 ts'iaⁿ na cue' cjeya ya Nntsi'na' ts'aⁿ, Nntsinji ts'aⁿ, Nnts'a ts'aⁿ numero' ndo' na Nntsi'na' ts'aⁿ 'Na na yom cuenta tyinom 134 mi intsaⁿ incu ndo inom na conna'na chu jnde 3° ndo' 6° na cotype' cona'na intsaⁿ na 14 ntyua: Argentina, Brasil, Colombia, Tyua tya, Chile, Tyua 'Naxcue, Tyua

Nom na tyi'n'ue

B'amantsjomñi ñ'oⁿ Ntyuañomtsco na Cotoxeⁿ na Coñi'ma na Yatyicheⁿ, LLECE (2000). Na jndyengue na tyijnda'ñi quio cha'tso ntyua na'to tyijom ñ'oⁿ na nnui ts'iaⁿ cuenta cha'tso ñomnda, na nñincho'ñi ndo' cha'tso nt'omcheⁿ na m'aⁿtjom'ñi, cuenta intsaⁿ scuela na cona'na chu jnde ndye ndo chu jnde nque na bañindye cona'nahe Scuela Cona'na intsaⁿ cha'tso nji. Ts'iaⁿ na jnde be na nnquiahe cuenta. Tsjom Saⁿtyia' Tyuats'a: UNESCO. Tsom ba ñjoha': <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001231/123143s.pdf>

Weiss, C.H. (1998) Jnde na'naha cui nom na xco ñja'na' chuyu nntoxeⁿ ts'iaⁿ tsom tyua nandy na cotoxeⁿ ts'iaⁿ, No. 1, tye'to ntsqui tsom 21 taxjeⁿ 33.

Cui nji na matsintjom Tyuasnda' na Cotoxeⁿ na Coñi'ma quiajo' nnganjoyaty

N'oa na nñini: Cui nji na Matsintjom Tyuasnda' na Cotoxeⁿ na Coñi'ma (PNEE) na nnts'aha' na njoya na yatyicheⁿ na cona'na intsaⁿ na jndi'tyihá' naqui' Snda'.

Ts'iaⁿ ba ba'n'ueha': Na nntsi'maha' cui 'na na cjeja na ya nntiyjndiha' n'aⁿ na cotji'ñi ñomtyiu quio na ya nnui ts'iaⁿ, na ba'n'ueha' na nnguijnda'tyi ndo'ñja nncja ts'iaⁿ na matsixeⁿ na coñi'ma tye'to quio Tsom na Matsintjom Tyuasnda' na Matsijnda'ñi na Cotoxeⁿ na Cona'na intsaⁿ (DR PNEE).

1. NPNEE cha'na na'to cotye'co ts'iaⁿ

Tsom ba conuiha' 'na na jndyo'ndyico ts'iaⁿ 'na' ñomtyiu na tui, ñ'oⁿ na tyini ndo' na tyitjomñi n'aⁿ, na'to tyini ñja'na' cui nom na bañjaha' na nnui ts'iaⁿ na t'ua'tyicheⁿ na nnts'aha' na nntyquinuha' na cha'tso ts'iaⁿ tsixuaⁿ nañja na ya nntsi'na' na yatyicheⁿ, mantyi mints'a mina conuiha' cui ñ'oⁿtyeⁿ na xco na mach'e INEE ndo' n'añ'iaⁿ na cona'ma tyuasnda' ndo' naqui' njom.

Tye'to chu 2014, tye' coñini ñja'na' na nñincha'ñi ñ'oⁿ na Nntsintjom na Cotoxeⁿ na Coñi'ma Tyuasnda', ñ'oⁿ na tye' coñini cha'na cuijo na'to coñijnda'ñi ñ'oⁿ na nndyotyí ndo' na ndyetyi m'aⁿñi naqui'nta' ina ñ'eⁿ naqui' Junta 'na' ts'aⁿ na matsintjom cuenta' INEE ndo' n'añ'iaⁿ na cona'ma, ñja'na' na conjoyaty na Cobijndyo na Coñi'ma ndo' na jndya'ñi na matjomñi ts'iaⁿ na cotoxeⁿ na Tyijnda'ya na Coñi'ma Tyuasnda' (SEN). 'Na na ba'n'ueha' jo' na nntiyjndiha' na nju'tyicheⁿ nntsi-jnda'ñiha' na njoya na nnt'oⁿ ñ'oⁿ cuenta' cha'tso ts'iaⁿ na nnui naqui' PNEE.

Chu 2015, ts'iaⁿ na mach'e INEE na nngaca na nnc'o'yaha' ñja'na' PNEE, tyini ñja'na' nque nom 'na: 1) nngua nañja na nnguini ndo' na nñ'ia'yaya ts'aⁿ ts'iaⁿ na nnui quio ina nn'a ts'iaⁿ cuenta' na Tyijnda'ya na Nntoxeⁿ na Coñi'ma Tyuasnda' (SNEE) najo' na cuentatyí nngaque' ñomtyiu 'na' na nngua nañja na nna'na n'aⁿ na yatyicheⁿ cha'na cui 'na na mayu'cheⁿ maca'a' cuenta' PNEE (chi' jnde nque);

2) tyijnda'ya 'na na nñqueⁿ xjeⁿ na Nna'ntjom na Nntoxeⁿ na Coñi'ma Tyuasnda'; 3) tacuaxjeⁿ taxjeⁿ na'to nngue' na nnui ts'iaⁿ ndo' ts'iaⁿ na nnui na nn'a xjeⁿ cui cui n'añ'iaⁿ na bat'ui'a' quio SNEE, cotye'a' quio ñ'oⁿ na jnde tyijnda'ñi quio n'añ'iaⁿ na na'xuaⁿ na cona'ntjom ndo' na nna'naya n'aⁿ na nñ'eⁿ na nn'a ts'iaⁿ na nna'-cuixeⁿ na coñi'ma; ndo' 4) ñ'oⁿ na coñini ñja'na' tsom na matsintjom cuenta' PNEE quio n'añ'iaⁿ na cona'ma tyuasnda' ndo' nta'ntyua ndo' ts'iaⁿ na conui naqui' na'to cohobiñje' ina cona'ma (chi' jnde nñjeⁿ-chi' jnde nqui).

2. Na matyjndiha' na tsixuaⁿ ts'aⁿ cui PNEE

PNEE cobinquoaha' cha'na cui 'na na jndyengue na ya nngui'n'ue na nnde nñque'a' cuenta 'na na matsitjaha' naqui na cotoxeⁿ na cona'na intsaⁿ na jndityiha' cha'ba tyuasnda'. Conuiha' cha'na cui 'na na bjajndye na nntsijto' cha'tso 'na na nntiyjndi, tye'to naqui' nta'ntyua cha'xjeⁿ mantyi cha'ba tyuasnda', na nntiyjndiha' quio na nju'tyi ndo' na mayu'cheⁿ cuenta xjeⁿ cui cuiñi ina na'xuaⁿ quio nji 'na' bats'iaⁿ na nñ'ehe ñja'na' na nnui ts'iaⁿ na nntoxeⁿ ts'iaⁿ ndo' na nnguiñjaha' 'na na tyua'tyi ndo' taxjeⁿ 'na na tyi'cue'ñja tyua'.

Quio ñomtyiu ba, PNEE mach'eha' ng'lua na nngañ'o'a' ndo'banuha' ts'iaⁿ 'na' na nntoxeⁿ na cona'ma mestros, quiajo' nnde nnuiha' cuijo na'to ya nngue' ñ'oⁿ na cotoxeⁿ ts'iaⁿ na conui ndo' chuyu nngui'n'ue 'na na ndyo'ndyicoha' na njoyaty na coñi'ma.

Mantyi cha'tso maca'a' nñiu na xjeⁿ na coñini ñja'na' PNEE cona'ñe 'na ñja'na' 'na na tsixua'a' na coñi'n'ue naqui'a', tye'to quio Tsom nji na Matsintjom, manda'tyi baca na bat'ui'a' 'na na jnde.

Tyijnda'ñi quio Nta'ntyua na Nntoxeⁿ ndo na Nnjoyaty na Coñi'ma (PEEME) ndo'

nncuicoha' quio ts'iaⁿ na jnde Tyijnda'ñi na Tyi'cue'ñja bio xjeⁿ Nnquinuha' 'na' SNEE, cha'xjeⁿ na coñinquo quio cuicheⁿ na ya nñ'ia' ts'iaⁿ.

3. ¿Chuyu nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ PNEE quiajo' nnde njoyaty?

PNEE nnts'aha' na nntyquinuha' ts'iaⁿ, na nju', na mayu'cheⁿ cha'xjeⁿ na maca'a' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ na conui cha'ba tyuasnda', tye'to quio n'añ'iaⁿ tyque taxjeⁿ naqui' tsjom.

Manda'tyi, nñquiaha' nañja na nnui cui nato quio n'añ'iaⁿ na tjom' conui ts'iaⁿ ndo' na cotyjndi na yatyí nnui ts'iaⁿ cuenta cha'tso, na nnguit'uaⁿ matsintjom SNEE; na'mi matsique'a' jaⁿ 'na na t'ua'tyi nats'iaⁿ cha'xjeⁿ na cot'oⁿ naqui' na Cona'ntjom ina Cohoñ'oⁿ ndo'banuha' na cotoxeⁿ ts'iaⁿ (AER) ndo' n'añ'iaⁿ nta'ntyua quio n'añ'iaⁿ tyuasnda'; quio na benjo n'añ'iaⁿ mi(nt'omcheⁿ AER), quio N'añ'iaⁿ na Cona'ma na Ndyetyi (IES), ntuaⁿ n'aⁿ cha'tso nt'omcheⁿ ntyua ndo' tuaⁿ aⁿ na quio nji 'na' bats'iaⁿ m'aⁿntjom'ñi, ina nntiyjndi na nñijnda'ñi yu ts'iaⁿ na nnui ndo' na nñquinuha' ts'iaⁿ.

Manda'tyi, nnts'aha' na nnguijnda'ñi quio n'añ'iaⁿ ndo' na nntiyjndiha' na nntye'co njoya ts'iaⁿ na conui na cona'na intsaⁿ quio n'añ'iaⁿ nta'ntyua, na nngui'n'ue'ñiha' ñ'oⁿ na ndyo'ndyico na cotoxeⁿ ts'iaⁿ. Cuicheⁿ ñ'oⁿ na ya nntso ts'aⁿ, nntiyjndiha' na nngiom na yatyí nngue'n'ue na njoyaty ts'iaⁿ quio ñ'oⁿ na n'ndyico na nntoxeⁿ ts'iaⁿ.

Na mats'iañ'eⁿ, na PNEE nñquiaha', quio n'añ'iaⁿ na cona'ntjom, na nntiyjndiha' quio na jnde tyijnda'ñi, na nnui cha'xjeⁿ matso nji 'na' bats'iaⁿ, na nnde nntyquinuha' na yatyí ñ'oⁿ na tyijnda'ñi quio nomnde n'añ'iaⁿ. Ju ñ'oⁿ ba mancuia' ñ'oⁿ na coñijnda'ñi quiax-

Na nquio 1. 'Na na cota'ya na conuiñi PNEE

Na matsintjom tyuasnda' na cotoxeⁿ na cona'na intsaⁿ

AMUZGO DE GUERRERO

jeⁿ na conui'ñi ñ'oⁿ ñja'na' ts'iaⁿ na nnui na matsintjom na coñi'ma, quio cui ñomtyiu na nngañ'o'a' ndo'banuha' na njoya na nna'na intsaⁿ na yatyicheⁿ. Jndi cajnda na nntsini ts'aⁿ, na ñ'oⁿ na coñijnda'ñi ya nntaⁿ n'aⁿ jaⁿ nomnde ina m'a'ñ'iaⁿ cuenta' scuela.

4. ¿Ncha' na coñitja ñja'na' ts'iaⁿ PNEE naqui' chu 2016? Na jnde Tyijnda'ñi naqui' Nta'tyua na Nntoxeⁿ ts'iaⁿ ndo' na nnjoyaty na Coñi'ma

Na jnde Tyijnda'ñi naqui' Nta'ntyua na Nntoxeⁿ ndo' na Mnjoyaty na Coñi'ma (PEEME), conuiha' n'oⁿ ts'iaⁿ na nntyijndiha' na nnguijnda'ñi ndo' nntsijnda'ñiha' 'na na nnui ts'iaⁿ na nntoxeⁿ ndo' na njoya na coñi'ma naqui' ntyuasnda', na nnquiaha' naña na nngabi-

ñje'tyeⁿ ts'iaⁿ na conui, 'na na ba'n'ueha', chuyu nnui ndo' taxjeⁿ na'to nngue' na cotoxeⁿ ndo' na conjoya na jndye nom na cona'na intsaⁿ na jndi'tyiha' ndo' na bañixcue na cona'na intsaⁿ.

Ts'iaⁿ na jnde tyijnda'ñi nueⁿ nnuiha' quio ñ'oⁿ 'na n'añ'iaⁿ ntyuasnda', quio na nntyijndi bats'iaⁿ INEE. Cuenta' ts'iaⁿ mi maca'a' nnuiha' quio nue ina na'xuaⁿ ñ'iaⁿ ñja'na' na cona'na intsaⁿ nta'ntyua tye'to na cona'na intsaⁿ na jndi'tyiha' cha'xjeⁿ mantyi na bañixcue na cona'na intsaⁿ, quiajo' nde nngui'n'ue ñincui nom na jnde tyijnda'ñi naqui' ta'ntyua na nntsixua'a' na be nom na coñi'ma, scuela na jndi'tyiha' ndo' scuela na bañixcue cona'na intsaⁿ.
Na Tyijnda'ñi na Xcueya na Bioxjeⁿ nnui ts'iaⁿ quio SNEE

Na Tyijnda'ñi na Xcueya na Bioxjeⁿ nnui ts'iaⁿ quio SNEE (PMPSNEE) nntsique'a' ja' 'na na cajndatyicheⁿ quio PEEME naqui' cui cui nta'ntyua, na'to nnguinquo ts'iaⁿ na conui cha'ba tyuasnda' ndo' 'na na nnts'a xjeⁿ cui cui bats'iaⁿ. Nntsijnda'yañiha' ts'iaⁿ na nnui, quietyi bio nmañi ts'iaⁿ, ñi'ñi nngañ'oⁿ ts'iaⁿ ndo'banuha', ndo' na'to nngue' ts'iaⁿ na con'a ina m'a'ñ'iaⁿ na coñi'ma naqui' nta'ntyua, ina m'añ'iaⁿ na cona'ntjom na coñi'ma naqui' scuela ndo' ñja'na' INEE.€

' Na nnquinuha' naqui' chu 2020.

NTSQUI TSOM NDO'ÑJA BJA TS'IAⁿ

Na tyijnda'ya na nngui ni na yatyicheⁿ ñja'na' na cobijndyo na coñi'ma: Na ñnixco cha'tso 'na na maca'a' quiajo' yatyicheⁿ nnt'oⁿ ñ'oⁿ*

Nda'cheⁿ cotye'co na conui ts'iaⁿ, xa'jo' jnde tye' coñinquo quietyi t'uaⁿ nntyijndiha' na nnts'aha' na Nnguijnda'ya cuenta' Cha'tso na Nnguinquo na ya conui ts'iaⁿ (SIRE) quiajo' ya nnui ts'iaⁿ ñja'na' INEE ndo' cuenta' SNEE. Ts'iaⁿ na nnts'a tsoⁿ ba xjeⁿ na nnui'a', tuaⁿ chi' na jnde be naqui' chu 2016, jndi t'uaⁿ nntyijndiha' na nnguijnda'ñi ñ'oⁿ ndo' na njoya chuyu nnui ts'iaⁿ ndo' na nnguijnda'ñi quio 'na na coñi'ma. Ñja'na' ñ'oⁿ ba conue ina con'a tsoⁿ ba.

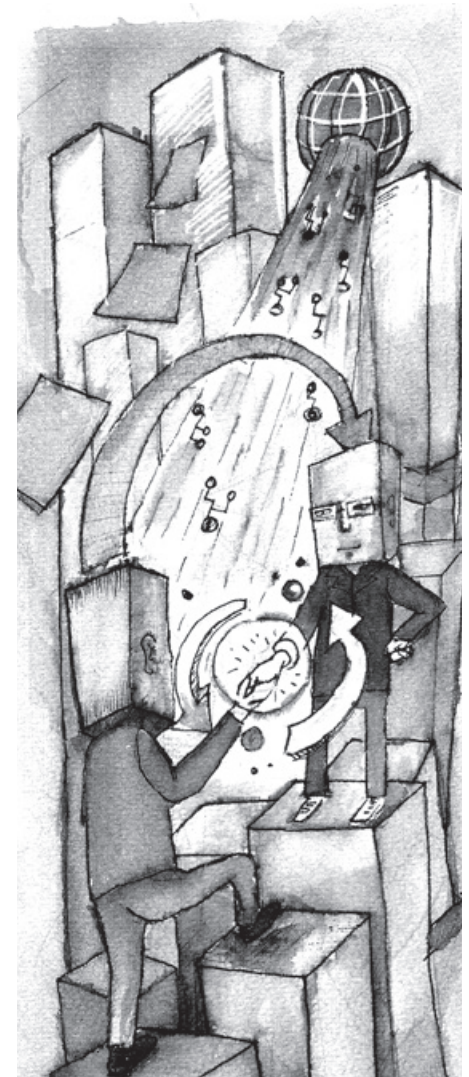
AGUSTÍN CASO RAPHAEL
Titular de la Unidad de Información y Fomento de la Cultura de la Evaluación del INEE
acasos@inee.edu.mx

ARTURO CERVANTES TREJO
Director General del Sistema Integral de Resultados de las Evaluaciones del INEE
acervantes@inee.edu.mx

CECILIA GALAS TABOADA
Subdirectora del Sistema Integral de Resultados de las Evaluaciones del INEE
cgalas@inee.edu.mx

Naqui' na Cobijndyo na Coñi'ma ndo' na cotye' Coñijnda'ya cha'ba Tyuasnda' na nntoxeⁿ 'a ya Coñi'ma (SNEE), xjeⁿñi maca'a' na mayu'cheⁿ nnquinuha' quio nomnde cha'tso 'na na coqueⁿ xjeⁿ na coñijnda'ya na nde nngoque' n'aⁿ na nntyifuhe ñ'oⁿ na cot'oⁿ na mayu'cheⁿ, na yatyicheⁿ, na cajndatyicheⁿ, ndo' na ndyot'ui'a' ñja'na' chuyu na maque'a' cuenta na cona'na intsaⁿ scuela na jndi'tyiha' tyuasnda'. Jú na'mi conuiha' na nntyijndiha' na nntoxeⁿ 'a ya conui ts'iaⁿ cuenta' na

Tyijnda'ya na Cona'na intsaⁿ Tyuasnda' (SEN) ndo' na nntyijndiha' na nnui'ñi ñ'oⁿ na yaty na nnts'aha' na nnjoyaty ts'iaⁿ mi.

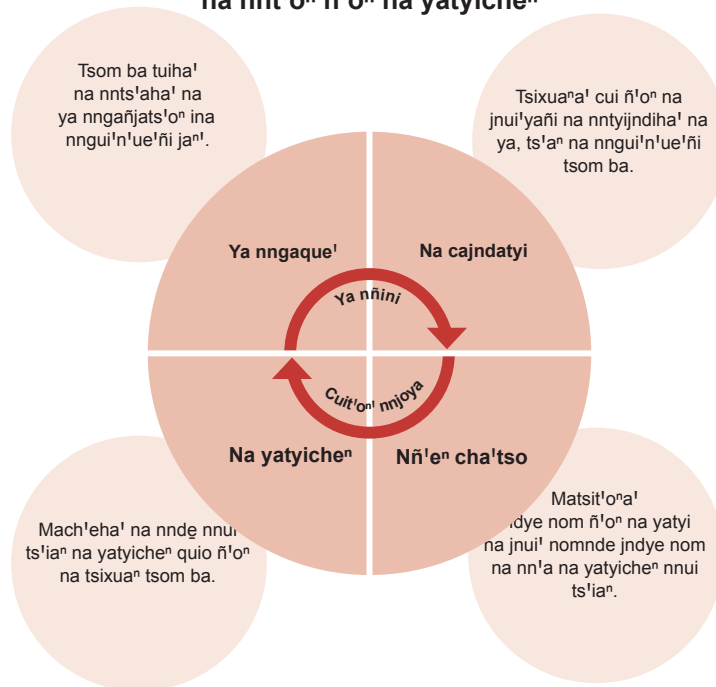
Na nngua nañja na nnde nndyi ts'aⁿ 'na na con'a intsaⁿ, ñja'na' scuela ndo' ina cona'ma nomnde intsaⁿ, cha'xjeⁿ mantyi macaⁿa' nntoxeⁿ 'a ya cona'na intsaⁿ quio cha'tso ts'iaⁿ na jndē tui quioñi, na mach'e Scuela Tyque Tyuasnda' na Mañ'ia'a' 'a ya Coñi'ma (INEE) cha'xjeⁿ mantyi ts'iaⁿ na mach'e Bats'iaⁿ Tyque na Matsijnda'ñi na Cona'na n'aⁿ Tyuasnda' (SEP), ina to'ñi naqui'a', cha'tso na conui ndo 'na na ma'ndyihā', mach'eha' na jndi jndye 'na macaⁿa' nñji ts'aⁿ na ya nntyijndiha' na candē 'tyi nngañjats'oⁿ ts'aⁿ quiajo' yatyi nnguinquio nñ'ia' ts'aⁿ ñja'na' na cona'na intsaⁿ scuela na jndi'tyihā' naqui' tyuasnda'.

Ñ'oⁿ na coñini ya nnguic'uahā' taxjeⁿ, cha'ba tyuasnda' taⁿtyua, tsjom tyque ndo' naqui' tsjom, taxjeⁿ na'to mabe' SEN na mach'eha' ts'iaⁿ. Cuicheⁿ 'na na macaⁿa' nnqueⁿ ts'aⁿ cuenta jo' ts'iaⁿ na conui na tyi'bio xjeⁿ, juha' maquiaha' nañja na nnqueⁿ yaya ts'aⁿ cuenta quiutyi jndye ts'iaⁿ conui. Ñ'oⁿ na cot'oⁿ, na ya nngoñom ts'aⁿ cuenta na candē 'tyicheⁿ na macaⁿa' naqui' na Cobijndyo na Coñi'ma, nnquiaha' nañja na nntsityu ya ts'aⁿ 'na na nnui, na nnquia ts'aⁿ cuenta, ndo' na nntyijndiha' na nju' nnui cha'tso tye'to quio 'na na mach'e ts'aⁿ na m'aⁿñ'iaⁿ.

Cui na Tyijnda'ya na nnt'oⁿ ñ'oⁿ na yatyicheⁿ naqui' na coñixco na conui ts'iaⁿ ndo' cha'xjeⁿ ñ'iaⁿ na manquia INEE macaⁿa' nnquinuha' cha'tso 'na na tsixuaⁿ na nquio nñ'ia' ts'aⁿ nua1.

NaTyijnda'ya na Candē 'ñ'eⁿ na Nntoxeⁿ 'a ya Conui ts'iaⁿ (SIRE), na mach'e INEE quio na matyijndi Scuela Tyque na cona'na n'aⁿ ñja'na' cha'ba tyua na ba cuenta' Scuela na Matsintjomcheⁿnquiñi na Ndyetyicheⁿ Matsi'ma naqui' Tyuasnda' 'na' tsjom Snda' (UNAM), mañichuha' cha'tso na jndē tyinquio na ya conui ts'iaⁿ, cha'xjeⁿ mantyi ñ'oⁿ na jndi'tyihā' 'na' na jndē Tyijnda'ya Tyuasnda' na conui ts'iaⁿ na Cotoxeⁿ na ya Coñi'ma (SNEE) ndo' chuyu coñi'ma cha'bañ'eⁿ, na coñico' ngue'na cha'tso n'aⁿ ndo' ñja'na' s'oⁿ na yom cuenta cha'tso. Cha'na cui ts'iaⁿ na yatyicheⁿ na batyijndiha' na nnts'aha' na nnguicajnda ts'iaⁿ cuenta' SNEE, ndo' SIRE manquiaha' nañja na nñi'ma cha'xjeⁿ cui 'na na maqueⁿ cuenta cha'tso na jndē Tyijnda'ya, nge ñincui jo' tsixuaⁿa' cha'tso ñ'oⁿ na jnu' naqui' cha'tso na jndye nom ts'iaⁿ na ya nngui'n'ue majuñom xjeⁿ, na manaquiha' nañja na cha'tso xjeⁿ nnguinquio cha'bañ'eⁿ tyua quio ts'iaⁿ na con'a ina na'naya ñja'na' tsjo 'nue. Mantyi manquiaha' nañja na nñji ts'aⁿ, nngui'na' ts'aⁿ, cha'tso ñ'oⁿ na coñibe, cha'xjeⁿ mantyi ya nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ jaⁿ!

Na nquio 1. 'Na na na'xuaⁿ na jndē tyijnda'ya na nnt'oⁿ ñ'oⁿ na yatyicheⁿ

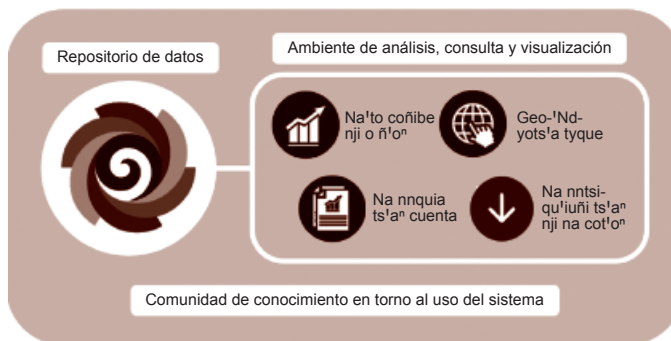
Na'to jna ñ'oⁿ: Ñ'oⁿ ba conuiha' ñ'oⁿ 'na ina n'a ts'iaⁿ ba.

Majuñom na jndi 't'uaⁿ ndo' jndi cañ'eⁿ na conuiñi SIRE, ngejo' SIRE matyijndiha' quio 'na na maqueⁿ cuenta nacjo' tsjo 'nue quiaxjeⁿ na matsoha' na'to nnguiñom ts'aⁿ ñ'oⁿ mi, quio cha'tso ñ'oⁿ na yom cuenta' ts'iaⁿ ba, naqui' n'a scuela na'to conui ts'iaⁿ na coñi'ma. Quio na'mi manquiaha' nañja na nnde nngañjats'oⁿ ts'aⁿ quiutyi' jndye 'na na bat'ui'a' na nnde nntyijndiha' na nnquinuha' na coñi'ma. Na nnde nnui ts'iaⁿ, SIRE matsita'a' quio cui nom na ya nngui'n'ue na njnda'tyi nnui ts'iaⁿ, na'to na cajndañi cui ñ'oⁿ coty'e'a' nge jndē tyinquio na mayu'cheⁿ yaha' na cotyquinom ts'iaⁿ na

mach'eha' cha'xjeⁿ nji 'na' Bats'iaⁿ scuela na Coñixco na coñi'ma.

Na Tyijnda'ya nngañjats'oⁿ ts'aⁿ jaⁿ quio ts'iaⁿ na conui ndo' quio na macaⁿa' na nnt'oⁿ ñ'oⁿ ñja'na' INEE ndo' quio cha'tso ina to'ñi naqui' SNEE, matsiniha' ñja'na' cha'tso ñ'oⁿ na yom chuyu na ya nnui ts'iaⁿ ndo' na nnguinquio 'na na conui quio ñ'oⁿ ba ndo' na mach'e SEN quiajo' jo' nnui'ñi 'na na yatyi nngui'n'ue ndo' nngoque' cha'tso ñ'oⁿ o nji na ya nntyijndi na nnguinquio na nnui'ya ina ñ'eⁿ naqui' ts'iaⁿ, chuyu nnui ts'iaⁿ ndo' 'na na ndyo'ndyico ts'iaⁿ na coñi'ma tyuasnda'.

Na nquio 2. Ina to'ñi naqui' SIRE

Na'to jna ñ'oⁿ: Tuiha' quio nue ina 'na jaⁿ ndo' tye'a' quio cha'tso na njoya quio SIRE v5.0

Quio 'na na coñ'iaha nua maco'xcueha' na jndi cajnda ñ'oⁿ na nndyi ts'aⁿ ndo' na ñincuijxjeⁿ nncjaha' quio ts'iaⁿ na nnui ndo' na nnguiñjaha' 'na na n'uets'oⁿ INEE ndo' 'na na n'uets'oⁿ SNEE, SIRE macwja'ñiha' cha'tso ndo' ma'n'ueha' cuijo na'to ya nnguibe ñ'oⁿ o nji na ya nn'a ts'iaⁿ quio cha'tso na'mi:

- **Geo-'ndyots'a que:** 'Na na ya nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ na xcotyicheⁿ na nnde ññi ts'aⁿ ndo' na nngui'na' yaya ts'aⁿ ñja'na' na nncwji'ñi ts'aⁿ cui nom na nntijndi na nnguinquio 'a ya o tyi'ya bja ts'iaⁿ ndo' mantyi ñ'oⁿ na yom naqui' na Tyijnda'ya na Coñi'ma Tyuasnda' ndo' bañiocheⁿ.
- **Na'to coñibe nji o ñ'oⁿ:** quio 'na na ya nnui ts'iaⁿ ndo' na nngui'na' yaya ts'aⁿ ñ'oⁿ na cot'oⁿ na cotijndi na ya nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ na'mi na nntijndiha' ts'iaⁿ na con'a ina coñi'n'ueni naqui' ts'iaⁿ na mach'e SNEE.
- **Na nquia ts'aⁿ cuenta:** Nom na yomcheⁿ o na coñi'n'ue, na ya nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ naqui' ñ'oⁿ cancue'chom, na na'xua'a' ñ'oⁿ na mayu'cheⁿ cajnda, manu'ia' naqui' ñ'oⁿ na coñibe, ñja'na' ñ'oⁿ na matsini na nntoxeⁿ ts'iaⁿ na mach'e na Tyijnda'ya na Coñi'ma Tyuasnda'. Na'xua'a' ncha' na nnde ññia' ts'aⁿ nji na yom, na conandyi', na coñitjom ndo' 'na na yom na ya nngui'n'ue na conui ts'iaⁿ na Cotoxeⁿ 'a ya coñi'ma.
- **Na nntsiqu'iuñi ts'aⁿ nji na cot'oⁿ:** manquiaha' quio 'na na nnde nngaque' ts'aⁿ, na'to coñibe cha'tso nji, ñ'oⁿ, ndo' nom na'to ñjo ñ'oⁿ na jndi'tyiha, o na tyibeha' na yom cjeha' na ya nntsiqu'iuñi ts'aⁿ jaⁿ naqui' xjonji njnda'ts'oⁿ, cha'xjeⁿ nji na jnde tyijnda'ñi na mach'e ts'iaⁿ ñja'na' na tyi'n'ue nnuito quio nomnji 'na' cui cui ts'aⁿ o ichjo.
- **Ntuaⁿ nji na ya nntsi'na' ts'aⁿ:** cuijo na'to matyijndiha' na maquiaha' naña na nnde nquia ts'aⁿ nañiu nt'omcheⁿ ñja'na' na bañijndye ndo' na coñixco cuenta' na jnde tyijnda'ya, mantyi matsijnda'ñiha'

chuyu nngui'n'ue'ñi ts'aⁿ ñ'oⁿ na cot'oⁿ ndo' 'na na yom na ya nngui'n'ue'ñi n'aⁿ ndo' conuiha' 'na na nntijndi na nnui ts'iaⁿ quio ñomtyiu xco 'na' SIRE.

- **Ts'iaⁿ na matsijndyoñi cha'tso:** cui ntuaⁿ 'na na yatyicheⁿ nngui'n'ue na nnts'aha' na nnde nnui ts'iaⁿ 'na' SIRE ndo' nnojya na bando' n'aⁿ ndo' na conui ts'iaⁿ ñ'oⁿ cancue'chom xje'ñi nnde nna'cho n'aⁿ 'na na yom naqui' na tyijnda'ya.

Cuindyi' 'na na yaty na tsixuaⁿ SIRE jo' na juha' mach'eha' ts'iaⁿ quio 'na na xcoty na yom naje', 'na na con'a ts'iaⁿ quio ncjonji njnda'n'oⁿ na ya nngui'n'ue'ñi cha'tso, ndo' quio na cona'beha' nji, na con'a na tyi'jndya'ñi ndo' na nnde nnui ts'iaⁿ naqui'ntaⁿ nt'omcheⁿ na tyijnda'ya na nngui'n'ue na nngona'cuijndyoñiha' ñ'oⁿ na mayu'cheⁿ ya ndo' na xochuin'o'a'. Manda'tyi, na tyincha'ñi na tyijnda'ya na nnui ts'iaⁿ nntijndiha' na nntsitsjeha' ñ'oⁿ na cot'oⁿ naqui'nta' cha'tso ñ'oⁿ na yom, ndo' na ya nnguixe' ts'aⁿ ndo' na ññia' yaya ts'aⁿ cha'tso na jndye nom na banjaya ndo' na jndye nom na matsityquia'ñiha', ya nnts'aha' na'to conui ts'iaⁿ, chucuaⁿ na bando' n'aⁿ naqui' tsjom o na xui'ñi na conui ts'iaⁿ na coñi'ma, chuxjeⁿ na cajndangiu n'aⁿ ndo' 'na na tjañi n'aⁿ na macui'n'ue'ñi jaⁿ.

Na jndye nom na tsixua'a' mab'a ñjaya' quio 'na na maca'a' quiajo' nnde nngaque' ts'aⁿ na nngoñom ts'aⁿ ñ'oⁿ na cot'oⁿ cuenta cha'tso quio na jndye na tachui'ñi na conui ts'iaⁿ na'to na coñi'ma ndo' quio cha'tso na baba na cona'naya n'aⁿ. Na nngui'n'ue 'na ndo' 'na na ya nngui'n'ue nngiom cjeha' ndo' ya nngui'n'ueha' cuenta ina cohontyuañi na cotji'ñi ñomtyiu na yatyicheⁿ, tuaⁿ n'aⁿ na mañiuya ñja'na' na tyijnda'ya na nnui ts'iaⁿ quio n'añ'iaⁿ ntaⁿntyua, ina contsjomñi ñ'oⁿ, n'aⁿ na to'ñi naqui' ntuaⁿ n'aⁿ na quio ñ'oⁿ 'na' bats'iaⁿ tyijnda'ñi na con'ahe ts'iaⁿ, n'aⁿ na cona'ma, tye intsaⁿ, ndo' intsaⁿ na co'o scuela, cha'xjeⁿ na jndye 'nahe ndo' 'na na ya nn'ahé.

Na nngui'n'ue cui nom na tyijnda'ya na nuaty t'uaⁿ ñi'catsoha' na jndi t'uaⁿ cobijndyo quio n'añ'iaⁿ ndo' na conui 'na, bañjaha' na nna'na n'aⁿ na nn'a ts'iaⁿ quio 'na na yaty na mañji bats'iaⁿ, cha'xjeⁿ mantyi na nngañjndye 'na n'aⁿ na nn'ahé ts'iaⁿ ndo na n'aⁿ nnde nngui'n'ue'ñi cha'tso 'na na yatyicheⁿ na yom. Cue' ngejo', SIRE mañiñ'o'a' cui ñomtyiu na yaty na nntsijndyoñiha' ndo' na nncoyaha' cui tuaⁿ n'aⁿ na jndye na'na na nntyje'e nuehe na nngui'n'ue na tyijnda'ya ndo' na nna'x'ia'ñi quio ina nngui'n'ue'ñi na tyijnda'ya quio na 'nahe na nn'ahé ts'iaⁿ cha'na cui 'na na tyi'jndya'ñi, na mayu'cheⁿ ya ndo' na nngaba na con'ahe ts'iaⁿ cha'xjeⁿ nngaca'a'.

Na tui ndo' na nngonui ts'iaⁿ quio na tyijnda'ya nchu cue' maco'xcueha' na yatyicheⁿ na con'a nt'omcheⁿ ntyua, xaⁿge cotye'co batsique'a' cuijo na'to ya ññia'

ts'aⁿ ñja'na' ts'iaⁿ na conui nt'omcheⁿ ntyua na yom nacjo' tsjomnangue.

Cuenta'cha'batyuaⁿnda', SIRE bacuintjo'a' cha'na cui 'na na yatyicheⁿ na nnts'aha' na nquinom ts'iaⁿ na mach'e INEE ndo' mantyi cuenta cui cuiñi ina to'ñi naqui' SNEE, na'to matsique'a' jaⁿ cui 'na na cajndaty na ya nngui'n'ue cuenta cha'tso quiaxjeⁿ na cotji'ñi n'aⁿ 'na na nnui, na nju'tyi nnui ts'iaⁿ ndo' na nquia n'aⁿ cuenta ts'iaⁿ na conui na'to coñinquo 'a ya coñi'ma. €

* Ca'n'ua' Marisol Sanchez Barrera na tyijndi na sijnda'ñi na tso chuyu ya nnui quio ñomn-tyiu tsixuaⁿ SIRE.

Na'to nji mi

Diario Oficial de la Federación. (11 de septiembre, 2013). Ley General de Educación. México.

INEE. (2016). *Diseño conceptual del SIRE v5.0*.

Dirección General del Sistema Integral de Resultados de las Evaluaciones. México: INEE.

INEE. (2013). *Estatuto Orgánico del Instituto Nacional para la Evaluación de la Educación*. México: INEE.

¿'a nco'ñji na nngui'n'tyi' ñja'na' 'na na jndy SIRE? Quiajo' caque' na'to majñom nchu' nji ba: <https://www.sire.igg.unam.mx/>

Chak' ta a'iel sat yabtelik jech k'ucha' al ECEA xchi'uk Planea sbi sventa xlekub batel chanvun

JORGE ANTONIO HERNÁNDEZ URALDE
Titular de la Unidad de Evaluación del Sistema Educativo Nacional (UESEN) del INEE
johernandez@inee.edu.mx

ANDRÉS EDUARDO SÁNCHEZ MOGUEL
Director General de Evaluación de Resultados Educativos de la UESEN del INEE
asanchez@inee.edu.mx

RAQUEL AHUJA SÁNCHEZ
Directora General de Evaluación de la Oferta Educativa de la UESEN del INEE
rahuja@inee.edu.mx

Slikeb lo'il

Slajebalxa batel ya'vilal 2015, li Instituto Nacional para la Evaluación de la Educación (INEE) xkaltike yak'ta na'el k'uyelan lok' ti evaluaci3n sventa buch'u xchanubtasvanik-xchi'uk ti jchanunetik (ECEA) xchi'uk stekel ti k'usitik chich' chanel ta Educaci3n B3sica chanunajel, buch'utik stsakoj sbi-ik teyta Plan Nacional de Evaluaci3n de los Aprendizajes (Planea) sbi xkaltike. Ak'o mi jeletos ti k'usi ta sk'an staik ta na'el jujuntal xkaltike, (Li ECEA ja'me ta sk'an stata na'el sventa sk'el k'uyelan x-abtej teyta educaci3n obligatoria li'ta sjunul jlumaltike xchi'uk sk'el mi lek ta x-abtejik. Li Planea xtokne ta sk'el xchi'uk ta xalbe smelolal sventa stojolal jchanunetik sventa slekilalik xchi'uk lek xchanik batel ti vun jech k'ucha'al educaci3n obligatoria xkaltike) ti k'usi tsots staik ta ilel xcha'tosal, jech k'ucha'al li'ne, ja'metey chak'ta ilel k'uyelan ti chanvun chich' ak'el o chich'ik chanubtasel ti jchanunetik li'ta kosilaltike. Ba'yel chich' ak'el ta ilel k'uyelan xchi'uk k'uyepal lok' xchanunetik ti buch'utik chanunajik ta sexto teyta primaria xkaltike, yuun ja'me tey chich' ilel k'alaluk la spasik ti examen Planea sbie. Ta ts'akaltone, tame xich' k'elel xchi'uk chich' ko'oltasel k'uyelan lok'

yu'unik xchi'uk taxa xich' tsakel ta muk' stekel chanunajebal ta sjunul jlumaltikk'alaluk mi yich' ko'oltasel xchi'uk ti ECEA xkaltikne, tame xich' ko'oltasel k'ustik xko'olaj xchi'uk k'usitik sk'an jelel sventa li chanune, xchi'uk chich' k'elel k'usi xtun xchi'un mu xtun ti lo'iletik tabile.

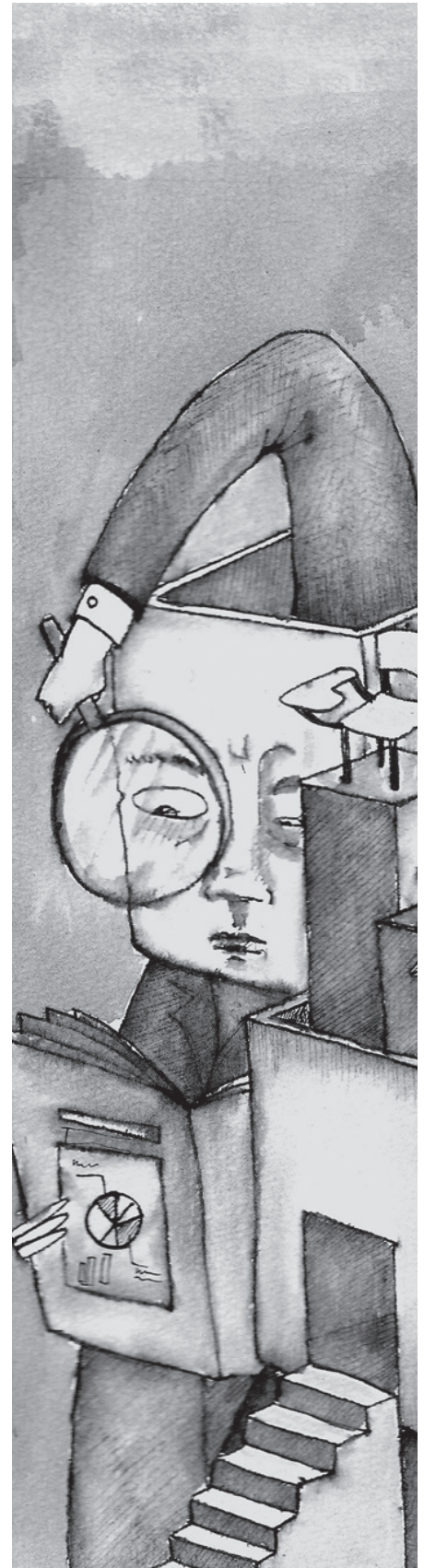
K'usitik xchanojik ta Primaria

Li Planea xkaltike ja'me la jyich'ik xchi'uk spasik ti jchanunetik buch'ut oyik ta sexto grado k'alaluk jutukxaox sk'an xlej batel ti ciclo escolar 2014-2015. Ti INEE ja'me la spas ti pruebaetik xchi'uk la stsob k'uyepal lok' ti resultado ta sjunul jlumaltik jech k'ucha'al. Ti Secretar'ia de Educaci3n P'ublica (SEP) xkaltike la spukbe stekel ti chanobvun ta sjunul pa'is, sventa sk'el ta jujun chanobvun k'uyelan xchanojik ti jchanunetike, xchi'uk tsakbilde ta muk' ti buy nakalik xtoke. Stekel ti prueba meltsanbil xkaltike ja'me teyo jech' k'ucha'al campos formativos de Lenguaje y comunicaci3n y Pensamiento matem3tico yu'unme ja'mas tsots jtunel, xchi'uk ja' tey tsakajtik stekel ti k'usitik chich' chanel, xchi'uk, xtok, oyto cha'tos yilobil jech k'ucha'al proxy (yu'un ja'me tey chich' k'elel, k'usitik sna'ik, xchi'uk stak'nox nopel ti jchanunetik mi mu'yuk lek lok' yu'unik chak'ucha'al lengua xchiuk matem3tica xkaltike ta ciencia ne masxame jutuk ta slok'esik-u).

Ti ya'yejal ta skotol xkaltike, stekel ti sat abtelal yu'un chanun xkaltike jech k'ucha'al chal ti Planea mu'yuk la lek lok'em ti resultado jech k'ucha'al chal Sistema Educativo Nacional k'alaluk la sk'elik Excale xchi'uk ENLACE chakpasbilxaonox talele.

Yepal lok'em tita Lenguaje y Comunicaci3n xkaltike, jutukxa musta j-o'lol (49.5%) yepal ti jchanunetik tey oyik ta nivel 1, va'itajne xka'itik ti epto k'usi mu'yuk chapal yu'unik, sventa spas yabtelik jech k'ucha'al abtelal li'e, yu'unme ja' stsots jtunel li'ta educaci3n primaria xkaltike, yu'unme ja' sk'an a'ibe-el lek smelolal k'usi chal jlik vun sts'ibabil talel expositivos sbi' va'iuun ja'me sk'an a'ibe-el smelolal k'usiuknok jtosuk sts'ibetik sts'ibabil. Ta slajebxa batel xkaltike oyto jech yepal ti jchanunetik (33.2%) tey oyik ta nivel 2 yu'un, ja' teyta xal nakato ta xchanik batel ti kusi ak'bilik ta ilel xkaltike.

Jutuk mu sta 15% ti jchanunetik ta sexto gradoyu'un primaria oyik ta nivel 3, li'ne xka'itikxa, ti xtojobik ta sk'oponel xchi'uk

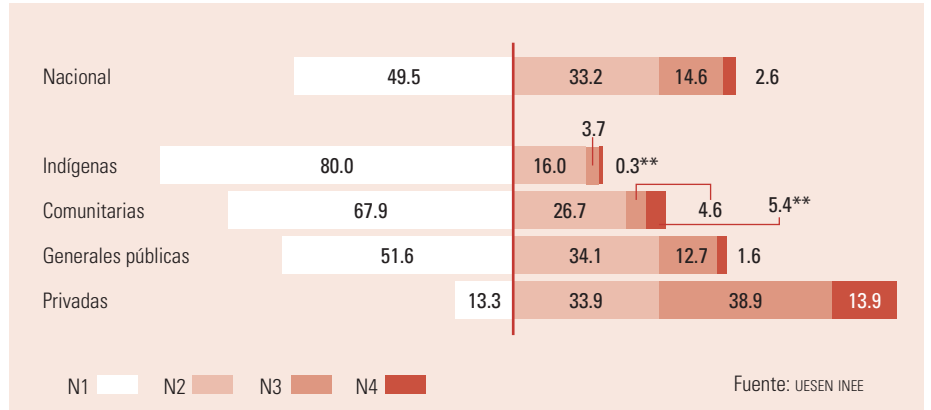

ya'ibe-el smelolal jun metofoira teyta fabula, sna'ikxa spasel oraciones k'alaluk mi tsuts sk'oponel li svunike xchi'uk xa'ibikxa k'usi yal ti jun jts'ibajel autor sbi xkaltike, xchi'uk xtok sna'xa sko'otas sts'ibetik, xchiuk snaxa' yalel k'usi k'ota pasel teyta jun ts'ib. K'ajomal 3% ti jchanunetik k'otik ta nivel 4, tajne, yu'unme snaik skotol ti k'usitik sk'oponik, xchi'uk snaik yalel spasel sts'ibael o spasel jun entrevista, xchiuk k'usiuknox yan.

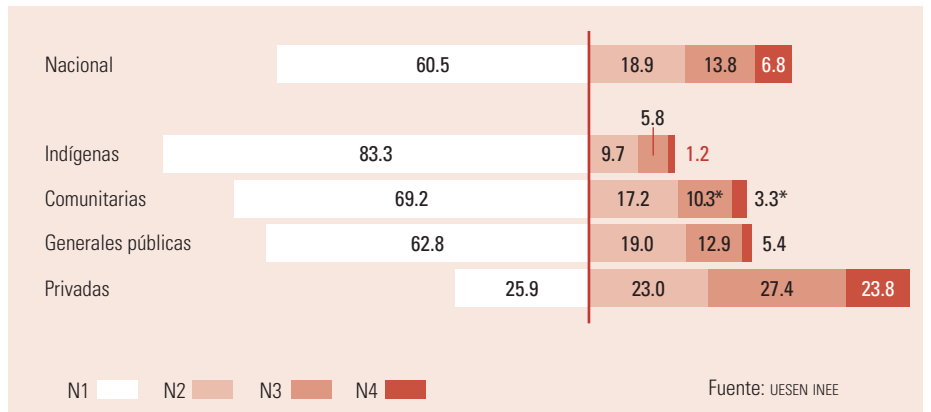
Ali ta Pensamiento matemático xkaltikne, jutuk xjelav ta 60% ti jchanunetik buch'utik oyik ta nivel 1, ti k'usi chal xkaltik li'ne yu'unme muto stabeik yipal xchanel xchi'uk snopel ti matemática xkaltike, muto-me snaik xchapel k'usitik operación ta spasiq jech k'ucha'al (suma, resta, multiplicación, división) k'alaluk chich' tunesel números naturales, xchi'uk k'usitik ya'yejal geométricos staylej, smuk'ul, mi k'atal o mi va'al, jech k'ucha'al angulo rectos, xchi'uk k'usiuknox figura mu'yuk tsotsik xkaltike, xchi'uk xchapel slumeroal perímetro xkaltike, ti 19% jchanunetik ta sexto xkaltike tey oyik ta nivel 2, (ti jchanunetik jech k'ucha'al li'ne yu'un sna'ikxame ti k'usi albil li'ta kajale), ti jlom xkaltikne jech k'ucha'al 14% tey oyik ta nivel 3, tajne, sna'ikxame, xchapel xchapel aritmética xchi'uk números decimales, snaikxame xchi'uk sko'oltasik fracciones multipliccion jech k'ucha'al números naturales staikxame ta ilel jech k'ucha'al sucesiones geométricas crecientes a partir de la regla, xchi'uk k'usiuknox yan. Slajebxa xkaltikne, jutukxa mu sta 7% stekel ti jchanunetik buch'utik tsuts yu'unik ti sexto ta primaria tey oyik ta nivel 4, sna'ik spasel k'usitik albilxa li'ta kajale xchi'uk xtok, xchi'uk snaikxa xchapel jech k'ucha'al problemas aditivos con números fraccionarios, xchi'uk jech k'ucha'al sna'ik spasel dividir xchi'uk multiplicar ta números fraccionarios, sna'ikxa xchapel xchi'uk slok'esik áreas, xchi'uk snaikxa slok'esel xchapel promedios xchi'uk k'usiuknox sbisanik ta muk'tik o bik'itik.

Lok' xchapbenal xkaltike, teyme lok' yilobil stekel ti jchanunetik buch'utik stuts yu'unik ti educación primaria xkaltike mume staik ta me ti k'usi k'anbil xchanik ti jchanunetik li ta sjunul país ku'untike. Teyme chich' ak'el ta ilel xchi'uk xu'tey cha tata ilel ti jchanunetik buch'utik oyta cuarto nivel teyme chak'ta ilel ti buy k'alal sna'ik ti jchanunetike ak'omi jelel tos buy chanunajemik. Tey chich' k'elel ta grafica 1 xchi'uk ta 2 tey chak' ta ilel buy k'alal stabik yipal ti jchanunetik ta Lenguaje y

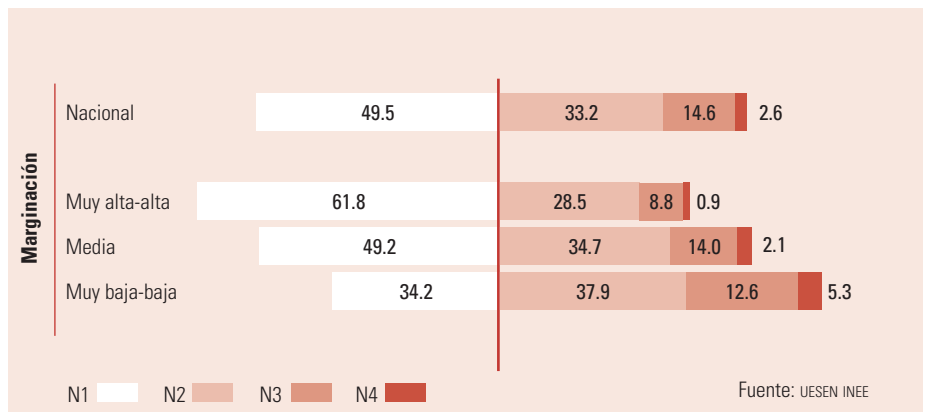
Sk'elobil grafica 1. Yopal jchanunetik buch'utik staik ta chanel ta Lenguaje y comunicación, ta sjunul nación xchi'uk jeleltos yelan ti chanobvunetike. Sexto grado ta primaria, ya'vilal 2015

Sk'elobil grafica 2. Yopal jchanunetik buch'utik staik ta chanel ta Pensamiento Matemático, ta sjunul nación xchi'uk jeleltos yelan ti chanobvunetike. Sexto grado ta primaria, ya'vilal 2015

Sk'elobil grafica 3. Yopal jchanunetik buch'utik staik ta chanel ta Lenguaje y comunicación, ja'ti k'uyelan abol sbail xchi'uk nomto oyik o nopol ti chanunajebale. Sexto grado ta primaria, ya'vilal 2015

TZOTZIL DE CHIAPAS

comunicación xchi'uk xtok jech k'ucha'al pensamiento matemático xkaltik, va'iun. Xu' teychah k'elik, k'uyelan jutos ti chanunajebale oy me jech k'ucha'al (escuelas indígenas comunitarias) ja'me mu'yuk stabeik ta me yipal xchanel jech k'ucha'al escuelas generales publicas xchi'uk privadas xkaltike, oyme 8 ta vo jchanun mu snaik k'alaluk chich' alet ta 10 teyta escuelas indígenas, xchi'uk 7 ta vo' jchanun mu sna'ik k'alaluk chich' alet ta 10 jchanun teyta escuelas comunitarias ja'me tey oyik ta nivel I, jech k'ucha'al chich' alet ta Lenguaje y comunicación xchi'uk Pensamiento matemático xkaltik.

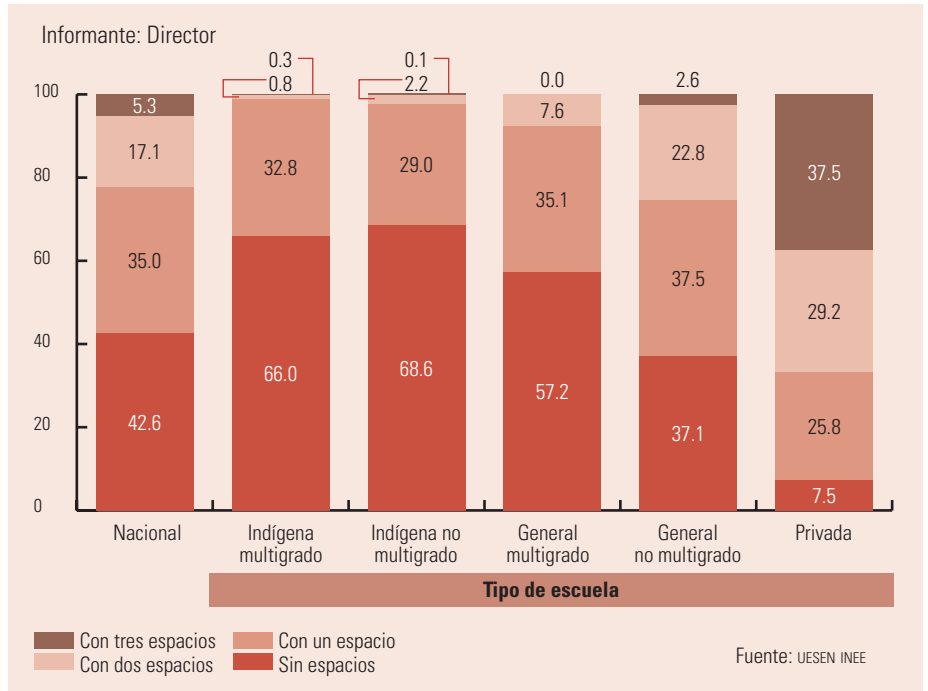
Ja'me stak' ilel ti jeletos lok' ti resultado yu'un i jchanunetik, xchi'uk yich'ojxame tsakel ta muk' ti nabil ti nomto buy nak'ajtkike, va'iun mu'yuk staik ta chanel ti k'usi k'anbil xkaltike, tabil ta na'el mi nomto buy nak'al ti chanunajebale. Ta grafica 3 xkaltike tey chak'ta ilel buy k'alal stabeik yipal ti jchanunetik ta Lenguaje y comunicación xkaltike, xchi'uk tsakbilme ta muk' buytik nomto ti chanunajebale ta jun localidad xkaltike. Stak'me teyxa k'el ti buy nomto xchi'uk nomto ta jmek nak'ajtik chanunajebale mume buy staik ta chanel ti k'usi k'anbil xkaltike, ti buch'utik lek la slok'esik ti chanvun xkaltike ja'me ti buch'utik nopol chanunajik ta muk'tik lumetike. Jutukxa mu xko'olaj k'alaluk mi yich' ko'otasel xchi'uk li Pensamiento matemático xkaltike.¹

Stekel ti k'usitik chich' ak'el ta ilel li'e teyme chak' ta ilel ti jeletos lok' ti resultado xkaltik k'uyelan xchanojik ti jchanunetike, masme-ep, jutuk mu xko'olaj yelan x-abtejik ti snail chanubtasel ta vune, oyme yantik xtoke jeletosme ta xchanubtasvanik yu'unme ja' stsakikta muk' k'uyelan buy likem ti jente-etik xkltike, va'iun ja'me tey chich' a'ibe-el smelolal. Ti li' chal batel ta olon xkaltike ja'me tey chak'ta ilel k'uyelan lok'em jlom resultados sjoyintas ti lo'il xkaltike.

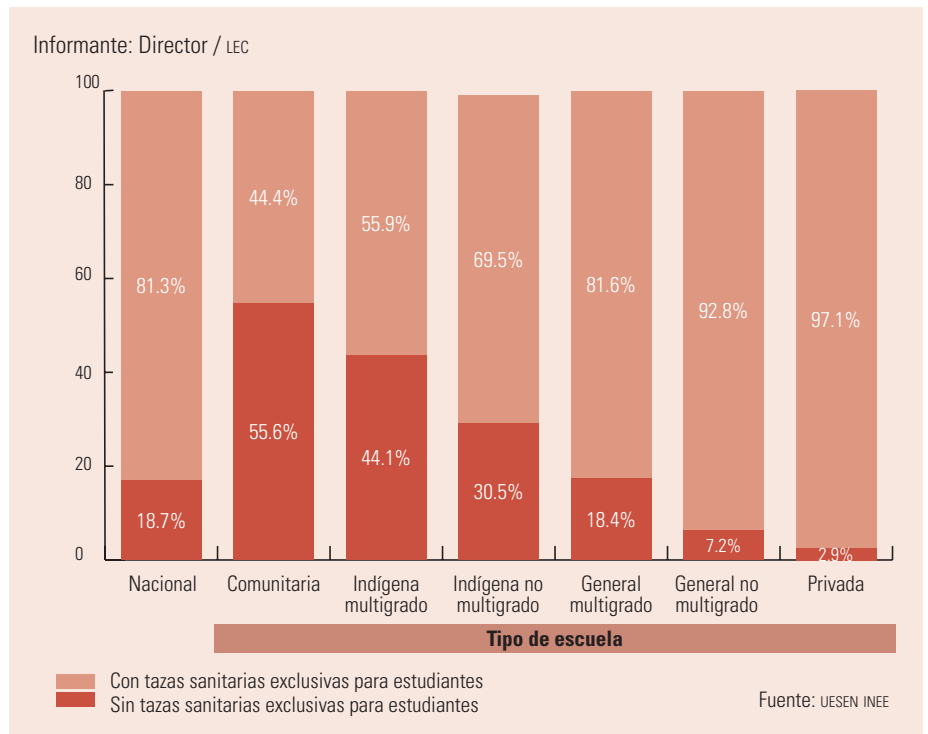
Yelanil ti chanunajebal teyta escuelas primaria

Ti ECEA xkaltike ja' jun evaluación chich' ak'el ta chanchan-u sventa chich' k'elal k'uyelan x-abtejbatel jun snaail chanubtasel ta vun, ja'me tey chich' k'elal mi chapal ti k'usitik xtun sventa xchanik-o lek batel bun ti jchanunetike (ma'uk chich' t'ujel ti buch'utik lek sna'ike) yu'unme ti jchanunetik jech k'ucha'al tseb keremtik xu'me xchanik. Ti k'usi mas tsots sk'an tsakbiluk ta muk'

Skelobil grafica 4. Tey chak'ta ilel k'uyepal chapal ti 'k'usitik xtunan sventa xchanubtasel ololetik jech k'ucha'al apoyo académico:⁶ ta sjunul jlumaltik xchi'uk k'uyelan escuela⁷ chanunajebal

Sk'elobil grafica 5. Ja'li' chak' ta ilel k'uyepal oy yav stsa'nevik xchi'uk lekto xtun yu'unik ti jchanunetike: sjunul jlumaltik xchi'uk ja'ti k'uyelan ti chanunajebale

xkaltike ja'me stekel ti chanunajebal sk'anme, jech k'ucha'al, sk'anme jmoj stekel ti jchanunetik ta sjunul país jech k'ucha'al, chapaluk ti k'usitik ta xtun yu'unik teyta yut xchanobvunik (oyuk lek chanob vun, stekel ti k'usitik xtun ta yut xchi'un spat chanobvun sventa jchanunetike) xchi'uk ti buch'utik tey xchanubtasvanike sk'anme xich' k'eel mi komon xchapoj sbaik o komon ta x-abtejik stekelik ti jchanubtasvanejetike, xchi'uk xtok mi skolta sbaik ti totil me'iletike, xchiuk xtok mi chapal o mi tsakal ta xabtelanik xchi'uk jchanunetike jech k'ucha'al convivencia escolar sbi albile.²

Slo'ilal ti chanobvun yu'un primaria, jech k'ucha'al chal ECEA sbato me velta yich' ak'el ti examen ta yual noviembre sja'vilal 2014 sventanox chich' ilel k'uyelan xchanubtasvanik xchi'uk k'uyelan xchanojik ta sjunul país ti jchanunetike, yich' ilel vak'tos yelan chanunajebal jech k'ucha'al: generales no multigrado sbi (públicas), generales multigrado (públicas) xtok, indígenas no multigrado, indígenas multigrado, comunitarias xchi'uk privadas xkaltik.⁴ Ta jujun chanunajebal jech k'ucha'al li'e epme buch'utik tey skolta sbaik ta yalej jech k'ucha'al directoretik,

jchanubtsavanejetik, jchanunetik buch'utik teyxa xchanunajik ta (4°, 5° y 6°), xchi'uk xtok teyme jun representante yu'un jech k'ucha'al Asociación de Padres de Familia o buch'uknox j-abtel va'al. Li vi xkaltikne, tame xich' ak'el ta ilel k'uyelan ti chanunajebal xchi'uk yelan ti jchanunetik ta sjunul país xkaltike, xchi'uk ti chanunajebal buy nomto oyik xchi'uk abol sbaik xchi'uk nomto nakalik más vulnerables sbi xkaltike.⁵

Santa chich koltael sventa xchanik lek vun ti jchanunetike sk'anme oyuk jech k'ucha'al, biblioteca escolar, xchi'uk aula de medios sbi xchi'uk salón de usos multiples sbi ma'ukme chich' tsakel ta muk' ti buy xchanunajik ti jchanunetike. Ta sjunul pasi xkaltike oyme vak'bej chanobvun chapal jech k'ucha'al chich' ael ta lejunbej chanobvune, k'ajomaluk 5% oy yu'unik (k'eloik teyta grafica 4). Ali ta escuela publica xkaltike ja'ti komon u'unile mu'yuk chapal jech k'ucha'al k'usitik xtun sventa sts'aktak(oyan chapal yu'unik jlomuk jech k'ucha'al buch'utik epety ta x-abtejik teyta escuelas generales sbie staik, 2.6%), li yan xkaltike oy yu'unik 37.5% ja'ikme ti escuelas privadas. Va'iun ti escuelas indígenas xkaltikene ch'abal jech chapal yu'unik-u, xchi'uk ti multigrado ta

escuelas generales xkaltike oytome ch'abal (57.2%) mastome ta j-o'lol ch'abal chapal yu'unik-ek jech k'ucha'al (37.1) yepal ta stekelal.

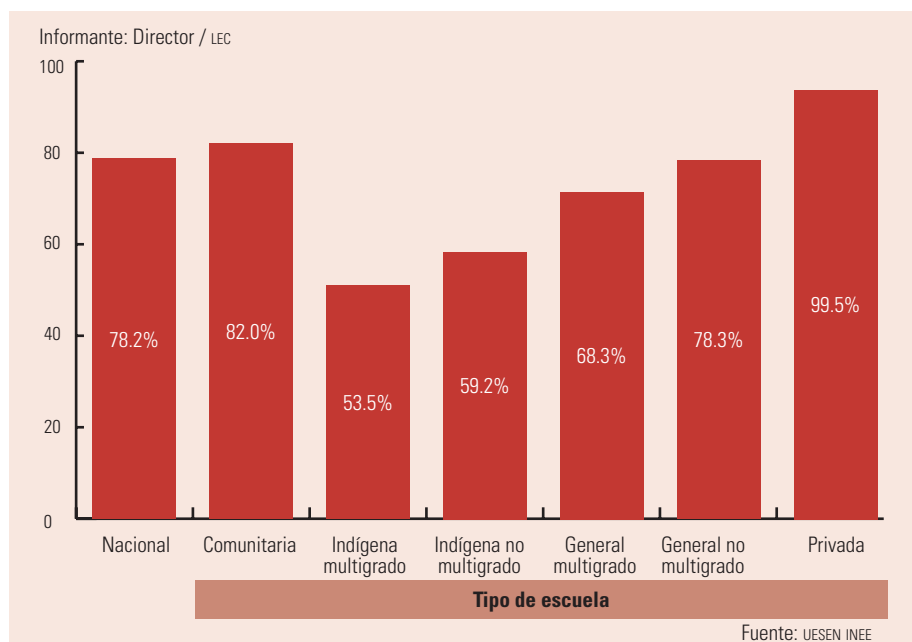
Ti chanobvun xkaltike oyuk yav tsa'nebal yu'un sventa stunesik ti jchanunetik, k'alaluk ta xba xch'ay sbaik ti k'usi jech tsots xtun jech k'ucha'al li'ne ja'nox me oy 83% y'un ti primaria xkaltike stak' ilel teyta (grafica 5). Ti buch'utik ja' escuelas privadas xkaltike chapalme yu'unik oyxame (97.7%), ja'xanox tey stsul jutuk jech k'ucha'al oy nan yan localidades buch'utik nomto buy nakajtik xkaltike, teyta comunitario xkaltike k'ajomal oy 45.3% oy xkaltik.

K'usi tsots jtunel xkaltike ja'me ti chapalaluk stekel ti k'usitik xtunan ta yut chanobvun yu'un ti jchanunetike. Ta sjunul nación xkaltik, oyan 78.7% ta jujuvok', stekel ti jchanunetik xkaltik jech k'ucha'al tseb xchi'uk keremetike oy xchotlebik xchi'uk skaj svunik buy sts'ibajik, peti buch'utik ja'ik jech k'ucha'al escuelas privadas xkaltikne ja'me oy (99.5%) chpal yu'unik ti k'sitik xtun teyta yut chanobvune, teyta comunitarias xkaltike k'ajomalme (82%) -buch'u ja' yichooj ta muk' Conafe xkaltik,- ti buch'utik oyik teyta chanobvun general xkaltike ja'me (oy yu'unik 71.4 Xchi'uk 78.3%) va'iun ti chanunajebal teyta indígena xkaltike k'ajomal (oy yu'unik 57 xchi'uk 62%) (K'elik ta grafica 6).

Stekel ti k'usitik xtunan teyta chanobvun jech k'ucha'al libroetik ak'bil ta moton xkatike (LTG), yich' tael ta na'el xchi'uk ta a'iel bu'yuk lek bata ch'akel yu'unik ta skotol chanobvun xchi'uk mu'yuk lok'-o stekel chanunajebal xkaltik. K'ajomal 80% ta stekel ti chanunajebal buch'utik ma'uk multigrado xkaltike la staik ti LTG k'alaluk sk'anto'ox xlik ti chanvun, va'iun jechk'ucha'al 70% ti chanunajebal multigrado jech k'ucha'al indígenas xchi'uk teyta comunitarios xkaltike k'ajomal 51.7%; stak' ael ti ja'to la staik ti svunik k'alaluk jelavxaox oxib-u slikel chanvun ta ciclo escolar 2014-2015 xkaltik, oytome yich' tael ta a'iel (9.4%) buch'utik mu'yuk staojik svunik teyta escuelas comunitarias xkaltik.oyto yan xtok, jelavenxaox masta oxib-u slikel ti chanvun xkaltike, ti jchanunetik tsebetik xchi'uk keremetike mu'yuk chapal staojik ti svunik jech k'ucha'al TLG, xchi'uk cha vil jech k'ucha'al ta tabla.

Tabla 1: teyme yak'oj ta ilel yepal buch'utik staik Libros de Texto Gratuito k'alaluk sk'anto'ox xlik chanvun ta ciclo escolar 2014-2015 xkaltike xchi'ukxtok yepal

Sk'elobil grafica 6.ja'me tey ak'bil ta ilel ta jujuvok' jchanunetik buch'utik oy xchotlebik xchi'uk oy skaj svunik sventa stsi'bajik-o: ta sjunul Nacion xchi'uk jeletos yelan chanobvun

ti jchanunetik buch'utik chapal staik svunik ta yulxaox noviembre 2014 xkaltik

Ti resultado lok'em talel xkaltike ja'me tey chich' ilel ti yu'un mu'yuk ko'ol ta xich'ik chanubtasel ti jchanunetik jech k'ucha'al tseb keremetike. Va'iun sk'anme stsak ta muk' ti sistema educativo sventa xtuk'ib batel ya'yejal, ti k'usi, *ko'oluk tsakbikiluk ta muk' stekel* ti snail chanunajebal, xchi'uk xtok, skotol ti jchanunetik, ko'oluk tsakbiluk ta muk' jech k'ucha'al yelanilik oy abol sbaik va'iuuk ja'me ba'yej tsakbiluk ta muk' ska'n, sventa ak'o xchanik batel jech k'ucha'al yantik xchi'iltake.

Stsutseb ya'ibeel smelolal lo'il

Stekel ti resultado tabil ta ilel xkaltike ja'xa-me mas jutuk ti chanobvunetik buy mu'yuk chapal stekel ti k'usitik xtun ta yut chanobvun xkaltike va'iun ti chanunetik xkaltike mume stabeik yipal xchannel jech k'ucha'al yantik jchanunetike. Ti viyelan ti chanunajebal xkaltike ja'me tey-oy ti jchanunetik buch'utik to j-abol sbaik xkaltike, yu'unme ja' tey yich' tael ta ilel ti mu ko'oluk yelan staik ta makiel ti k'usitik xtun sventa chanunajebal yu'unike. Ti viyelan jutuk xlok' sat yabtelik xkaltike mas me ep yabtelik sventa xchanik jech k'ucha'al yantike, va'iun to j-abol sbaik k'alaluk mu'yuk tsakbil ta muk' xchi'uk jelel ti k'usiyelan buy xchanunajik ta juvok' ti jchanunetike.

Jech k'ucha'al ECEA xchi'uk Planea xkaltike teyme staik ta ilel ti tsotsme ya'yejal xchi'uk ta anilnox k'an tuk'ulanel ti chanunajel teybu to j-abol sbaik ti jchanunetik. Ma'uknoxme chich'ik sujel batel ta chanvun ti ololetike, ti k'usi chich' k'anele ja'me ti ak'o ya'ibik smelolal ti vun xkaltike ak'ome snopik ti tsots jtunel k'alaluk mi chan yu'unik xkaltike. Va'iun, tame xcha' nopik talel ya'yejal sventa chich' k'elel k'usi lek xchi'uk k'usi sk'an jelel ya'yejal sventa li chanunajele, va'iun ja'me chich' tsakel ta muk' ti secretarias de educación teyta jujutsop lumetike, chich' tsakbel ta muk' ya'yej investigadoretik, jchanubtasvanejetik, totil me'iletik xchiuk much'utik snabik lek smelolal sventa chanvun, ¿K'usi sk'an pasel sventa xchanik batel ti jchanunetik ti k'usitik ak'bil talel ta jujukoj ti chanvun xkaltike? ¿Sk'anme xich' ak'el ta na'el sventa xich' tsakel ta muk' li skojal chanvun jech k'ucha'al li'e xchi'uk ti buch'utik jelelto stakel kuxlejik xchi'uk sk'opik? ¿K'usi yelan stak' koltaelik ti jchanubtasvanejetike buch'utik yakalxa xchanubtasvanik, xchi'uk ti buch'utik nakato

Tabla 1: Yepal chanobvunetik buch'u staik Libros de Texto Gratuitos (LTG) k'alaluk mutox xlik chanvun ta ciclo escolar 2014-2015 xchi'uk xto ti buch'utik staojixxa chapl svunik ta noviembre sja'vilal 2014 xkaltike

Yelanil chanobvun	% chanunajebal buch'utik staik LTG sk'anto'ox xlik chanvun ta ciclo escolar 2014-2015	% yepal grupos buch'utik ja'to staik svunik LTG ta yual (noviembre 2014)
Comunitaria	51.7%	30.3%
Indígena multigrado	70.9%	48.3%
Indígena no multigrado	67.0%	43.1%
General multigrado	72.6%	54.5%
General no multigrado	80.6%	64.9%
Privada	80.0% ^x	77.7%

Fuente: UESEN INEE

ta x-ochike, ti buch'utik ja' oyta sk'obik ti jchanunetik buch'u mas nom oyike ja'me sk'anik koltael? ¿K'usi staik ta ael ti Sistema Educativo Nacional lek chapal ti k'usitik ta spasike, xchiuk ti ko'ol yelan ta xchanubtasik stekel ti jchanunetik? ¿K'usi stak' koltael sventa stojolal ti jchanubtasvanejetike buch'utik oyta sbaik ti buch'utik stsots sk'anik koltael? ¿K'usi stak' chapel xchi'uk stunesel o buy chich' tael ti tak'in xtun buy mas yu'un x---ochik xchi'uk smaki-ik ti lekil chanvun jech k'ucha'al educación de calidad sventa skotol ti buch'utik mas tsots ta xtun yu'unik buch'u ch'abal stak'inike?

Nakato chich' k'elel batel xchi'uk chich' tunesel stekel ti resultado k'uyelan lok'ey yu'un ti ECEA xchi'uk Planea sventa xtun teyta jujun chanobvun. K'alaluk yich' ak'el ti planea 2015 xkaltike lame stsob talel stekel slo'ilal chanvun ta sjunul nación xchi'uk ta jujun jtsob jteklum va'iun ti slo'ilal chanvun xkaltike k'ota sk'ob teyta INEE sventa sk'el stekel ti slo'ilal chanvun ta jujun chanobvunetike, ja'me la stakbatel ti SEP, ta jujun tsoj jtklumetike xchi'uk xtok chich' k'elel tey chich' ko'oltasel xchi'uk Consejos Técnicos Escolares xchi'uk Consejos Escolares de Participación Social ta jujun chanobvun. Va'iun nabilxa, k'usitik xtun sventa chich' tsakubtasel yabtelanel o abtejebal sventa xtun teyta chanobvun

yu'unme ja'teyta sut batel ti k'usitik tabik ta ilel teyta jujukoj chanobvun, sventa xich'ik koltael sventa slekilal jujun chanunejebal.

Ti ECEA xkaltikne, tame stunes ti evaluación sventa sk'el k'uyelan x-abtej jujun chanunajebal yu'unme ta xak'be 68 tatos ya'yejal sventa lek xchapetuk ta jujutos xchi'uk 21 tatos yepal, xchi'uk oy nopbilxa 160 yilobil sventa chak' ta ilel buy xbat va'iun ja'me tey chich' komon nopel xchi'uk ti buch'utik yich'ojik ta muk' chanvun jech k'uucha'al (zonas escolares, jefaturas de sector, autoridades estatales, etcétera) xchi'uk buch'uknox yan, va'iun ja'tey chich' komon nopel k'usi sk'an jelel o chich' tsakel ta muk' teyta chanobvunetike xchi'uk chich' ael k'usi lek sventa slekub smelol ti chanvun xkaltike.⁸

Ti ts'ibetik li'e sk'anme chak' ta ilel stekel ti resultado k'alaluk yich' ak'el evaluación sventa ak'o yilik buch'utik oyta sk'obik chanunajelal, xchi'uk buch'utik yich'ojik ta muk' ta jujukoj chanvun. Ti resultado yich' tael xkaltik li'e stak'me tunesel tey buch'u yakal sk'elbe smeloal xchi'uk slo'il a'yej sventa chanvun, stak'me xich' ak'el ta a'iel jaytosuk sventa xlekub ta junox. Li evaluación yich' pasel xkaltike ja'me ta xtun sventa sk'elik buch'utik yich'ojik ta muk' xchi'uk ta xak'bil o slok'esbik xchapanobil sventa slekub batel. €

- 1 Ja'ti buch'utik sk'anik xak'ik ta a'iel xchi'uk stanijesik lo'il a'yej k'usi chanbilxae.
- 2 Mu'yuk spersail chich' ak'el ta a'iel stekel li lo'iletik k'uyelan staoj ta ilel Planea, sventa sexto de primaria 2015 xkaltike, ti k'usi chich' ak'el ta ilel li' xkaltike. Xu'me teyxa sabe sts'ak slo'ilal ta: <http://www.inee.edu.mx/index.php/planea>
- 3 Mi cha k'anxa vojtkin mas li evaluaci3n pasbil li'e k'elo teyta pagina yu'un: <http://www.inee.edu.mx/index.php/proyectos/ecea>
- 4 Tsotsme sk'an xich' na'el ti escuelas multigrados generales xkaltike, xchi'uk teyta indigenas xchi'uk comunitarias albileja'me sk'an na'el ti nomto oyik xchi'uk oyto much'u mas nomto tik'ajtik batel tichanunajebale, va'iuun ti buch'utik chanunajebal ma'ukik multigrado xkaltik xchi'uk privadas tojbil chanun xkaltike ja'xame tey nopol oyik ta sts'el muk'tik lum, jutukxame mi oyto nomik xkaltike. Ti chanobvun multigrado xkaltike ja'me nabil ti jchanubtasvanetik smakojik chib o oxib grado ta jujun xkaltike.
- 5 Stekel ti resultado xkaltike ja'tey yich' k'elel k'alaluk vul talel ti informe k'alaluk snojesik talel ti cuestionaria, xchi'uk tey va'ajtik sk'elojik jech k'ucha'al Asociaci3n de Padres de familia yu'unme ja' yalik talel ta jujuntal k'alaluk jak'batik talel xkaltike.
- 6 Yavil chanubtasel xchi'uk k'usitik xtunan sventan chanun. Xchi'uk: biblioteca snail sk'ejobil vun, sal3n de usos multiples xchi'uk aulas de medios.
- 7 Mu'yuk ochem li'ta grafica li chanobvunetik escuelas comunitarias sbie.
- 8 Ti k'usi tabil ta ilel k'uyelan x-abtej o k'uyelan xchanubtasvan teyta escuelas primarias k'alaluk la jyil ECEA 2014 xu'me cha k'el teyta: <http://www.inee.edu.mx/index.php/proyectos/ecea>

¿Mi cha k'anxa na'mas lo'il sventa evaluaci3n xkaltike? Xu'cha kel teyta portal yu'un INEE ja':

ECEA: <http://www.inee.edu.mx/index.php/proyectos/ecea>

Planea: <http://www.inee.edu.mx/index.php/planea>

YAKALXA TA ABTEL TA CHANOBVUN

ISO 9001-2000: Ak'bilxa svunal sventa lekubxa chanubtasel ta vun ¿Ya'yejal sventa xlekub chanubtasel ta vun teyta Yosilal Zacatecas?

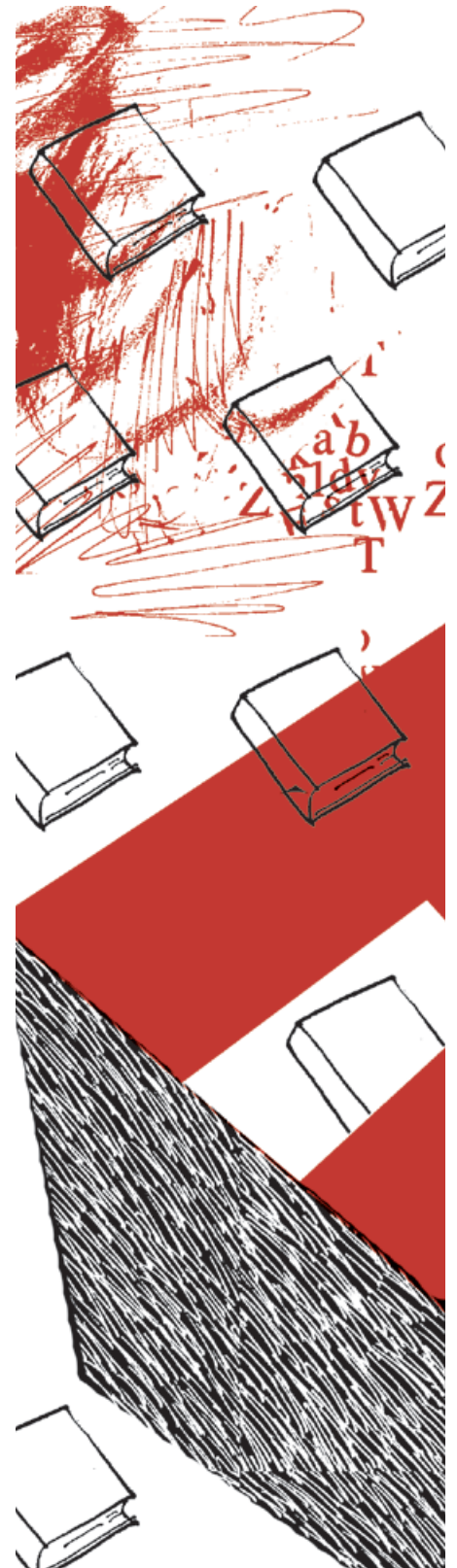
¿Tame xich' tael mi jech chich' k'anel k'alaluk chich' lekubtasel yak'el ta ilel chanvun sventa jchanunetike? Ko'olme sk'an tsobol abtel xchi'uk j-abteletik teyta supervisi3n, yu'unme ja' teyta xlok'talel ti lo'il a'yejetike, ti jun jchanubtasvanej Adolfo Castruita Monreal tame xak' ta na'el k'uyelan slo'ilal chanvun ta yosilal zacatecas, jech k'ucha'al albil smantalil xchi'uk ya'yejal li' lok'em ta vun ISO 9001-2000 sventa chan vun.

ADOLFO CASTRUITA MONREAL
Supervisi3n escolar Núm. 100 de educaci3n primaria. Secretarí de Educaci3n de Zacatecas (SEDUZAC)
acastruitam@prodigy.net.mx

Smantalil chanvun ISO 9001-2000

Ti smantalil ISO IWA2-2003/NMX-CC-023-IMNC: 2004, ja'me tey albil smantalil sventa slekub batel chanvun: tey albil ya'yejal ta jujutos ISO 9001-2000 sventa chanvun, yu'un jech komen xchapbenal xchi'uk yantik muk'tik lumetik (IWA komem ya'yejal ta inglés), yu'unme jech nopbil ya'yejal sventa chich' ak'el ISO teyta chanobvun, yu'unme ja'chich' k'elel, k'usitik sk'an sventa slekub batel ti chanvune, yu'unxame jech lok'em talel ya'yejal teyta kajal, xchi'uk xtok chich' k'elel buy ta xlok'anuk talel koltael.

K'alaluk mi oyx a certificado yu'un xkaltikne tame xich' tsakel ta muk' sventa x-och batel ta vun sventa slekub ti chanubtasel ta vun xchi'uk chich' k'elel k'usitik tsotsta xtunan,

k'usitik tel spasojik xchi'uk k'usitik sk'an jelel batel yabtelik ti jchanubtasvanejetike. Li ya'yejal snail chanubtasel, Oria Razo (2003) xkaltike ja'me la stsakta muk' k'usitik xtunan jech k'ucha'al smantalil ISO 9001-2000 ti chanubtasel ta vun li' ta yosilal Mejikoe:

1. Ja'me chich' k'elel ti jchanunetike, chich' k'elel k'usitik k'an o xtun yu'unik sventa xchanik lek ti vune, va'iun chich' tsakel ta muk', xchi'uk xtok, chich' t'unel k'usitik sk'an abtelanel xchi'uk stot sme'ik.
2. Ti buch'u jbate xkaltike, ja'me ti buch'u yich'oj ta muk' ti chanobvun xkaltike director ja'me ko'ol ta x-abtejik xchi'uk jtunelietik, ma'uxkame ta jtoybatik buch'u chalbotik yu'unme nakaxa ta jch'untik mantal.

Li ya'yejal lok'em sventa slok' certificado yu'un chanobvun ta yosilal Zacatecas xkaltike ja'me chich' tsakel ta muk' ti sli'keb ISO yu'unme ja'tey albil ya'yejal sventa chich' k'elel k'usitik tsots ta xtun yu'unik ta jujun chanunajebal sventa chich' k'elel k'usitik lek xchi'uk k'usitik sk'an jelel jech' k'ucha'alalbil smantalil ta kajaltoe.

Smantalil xchi'uk stuneselxa ISO 9000 ya'yejal chanvun ta Zacateca

K'alaluk la yich' k'elbe-el lek smelolal xchi'uk ya'yejal ti chanvun yu'un ti buvh'utik oyxá certificado jech k'ucha'al ISO 9001-2000 teyta yosilal Zacatecas, ja'je tey xlik ti abtelal sventa xjel batel smelolal ti chanobvun sventa slekibal jnaglejetike, tame xich' k'elel mi snabeik smelolal ti buch'u xchanubtasvanik, xchi'uk mi chapal ti k'usi ta xtun yu'unike, xchi'uk mi chapal ti k'usi ta xchanik ti jchanunetike, va'iun ja'jech, ta xich' chapanel xchi'uk chich' ts'akubtasel k'usitik xtun tey ta jun chanobvun sventa slekub batel xchanel ti vunetike, va'uun ja'xame tey chalik ti jchanunetik k'usitik lekub ti vi ora xkaltikne.

Ti jun proyecto abtel tsakbil li'ta yosilal Zacatecas xkaltike yu'un ja'xame chich' k'anel ti Xlekubuk ti snail chanubtasel ta vune, yu'unme Ja' Tey Yak'oj yo'onik Consejo de Participación Social sventa chanunajebal k'alaluk jel ya'yejal ti chanunajebal li'e, k'alaluk la jyich'ik chanubtasel, lok' svunal buch'utik staik ta makiel xchi'uk t'ujetik buch'utikxa staik ta makiel ti koltael sventa xk'eletik buy sk'an jelel sventa chanunajebalteyta Yosilal Zacateca xkaltike.

Ti k'usi albil teyta kajal xkaltike, ja'me ti Consejo la st'uj chib snail chanobvun teyta educaci3n b3sica sventa sk'el, k'alaluk ochik ta escuelas de calidad sbi xkaltike, va'iun ja' jech staik ti Certificado ISO 9001:2000. Teyta chanobvun yu'un "Salvador Varela Res3ndiz", ta sob xchanunajik, tey xkom ta steklumal Zacatecas, xchi'uk jun secundaria General No 2 ja'sbi "Gral. L3zaro C3rdenas del R3o", tey xkom ta yosilal Fresnillo ta jun slumalik.

K'alaluk jelay batel jun ja'vil tsobol abtel xchi'uk jchanubtasvanejetik, xchi'uk buch'utik yich'ojik ta muk' ti svun ololetik xkaltike jchanunetik xchi'uk totil me'iletik, buch'utik tey oyik ta chanobvun buy albilxae lame sta ti certificado ta ya'vilal 2004 xkaltike, yu'unme lek tabatik ta ilel yu'un ti empresa buch'u ta xak' ti certificado jech k'ucha'al IQNeT, jech komen sbi ta ingles yu'un ja' Red Internacional de Certificaci3n, xchi'uk jech chal SAI Global Limited.

Va'iun ti chanobvun teyta Primaria "Salvador Varela Res3ndiz", tey xkom ta calle Laboratoristas s/n, teyta colonia Tres Cruces ta steklumal Zacatecas, oyxame yu'un ti Certificado ISO 9001-2000 yu'un yakalxame ta xtal ya'yejal sveta slekub batel ti chanvunale.

Ja'me chich' tsakel ta muk' ya'yej ti IWA2, k'alaluk mi yich'xa tael ti certificado va'iun yu'unme xlikxa ta abtel ta preinscripci3n, inscripci3n, xchi'uk k'alaluk ta x-ochikxa ti jchanunetik chanubtasel-xchi'uk xchanib, ta xk'ilatik mi xchanik k'alaluk mi yich'ik certificado xchi'uk k'alaluk mi lok'ikxa batel ti jchanunetike tatome xk'elatik, yu'unme spas ta jmojxa ti chanunajele, yu'unme ja' chich' tsakel ta muk' k'usi albil ya'yejal teyta chanobvune.

K'alaluk lik yabtelanel jech k'ucha'al li'e yu'unme ja' chich' ch'ayese xchi'uk chich' jutukajesel ti k'usitik chopolike, yu'unme ja' chich' epajesel ti k'usitik lek xchanik ti jchanunetike, yu'unme ja' tsots ta sk'an xak' yoonik ti jchanunetik xchi'uk stot sme'ike yu'unme ja'xa ta sk'elik k'usitik ta xtun xchi'uk ta stak'an sventa slekub batel ti chanunajel ta jujun k'ak'ale.

Ti abtelal pasbilxae, ti snail chanubtasel ta vun xkaltike ak'o mi lek ti k'usi ta spase pe oytome buch'u mu'yuk lek t axil jun chibuk totil me'iletik: k'alaluk mi mu'yukxa yich' tsakel ta muk' snich'onike ja'xame tey chopol xlo'ilajik, yu'unme timi och'e ta ach'me ta lik ta primer grado yu'unme ja' sbi "alumnos recomendados", xchi'uk k'alaluk

mi yich' lok'esbe-el ya jchanunik mi mu xchanik ti vune, o mi yu'un tsots ta spas sbaik ti jchanubtasvanejetike, xchiuk xtok k'alaluk mi tsutsxa-ox xk'elel ti chanobvun xkaltike, va'iuk ti snail chanubtasel ta vune yik'elme mu'yukxa lek ta xlok' ti sat abtelale, va'iuk yik'elme, xch'ay ti certificado, staojxa xkaltike.

Ta stojolal, ti chanobvun yu'un secundaria federal "Gral. Lázaro Cárdenas del Río" xchi'uk tey xkom ta slumal ciudad de Fresnillo, yosilal Zacatecas, ta calle Ing. Pedro Ruiz González, esq. calle Calera, Col. Minera sbi. Staojxame certificado k'alaluk lik inscripción teyta chanobvune, st'ujik ti chanunetike, k'alaluk chanubtasetik-xchi'uk xchanik, ak'batik evaluación, xchi'uk certificado (mi jelav yu'unike lek) xchi'uk mi lok'ixxane ta sxk'elatikto mi jech-o lek ta xchanik. Ti smantalil xchiuk ya'yejal chanvun jech k'ucha'al li'e yu'unme ja' chich' tsakel ta muk' jech k'ucha'al chanun ta particular yu'unme ja' chich' tsakel ta muk' tstekel k'ucitik lek spasike.

K'alaluk mi yich'xa tael certificado xkaltike, ja'me sa' ti k'usi lekik sventa lek xchanik batel li jchanunetike, yu'unme ta jujun ciclo escolar xkaltike tame x-och 400 ta vo' jchanunetik. Stekel ti jchanunetike lekme ta xchanik batel, yu'unme k'alaluk xbatik ta secundaria teyta "Gral. Lázaro Cárdenas del Río" yu'unme cha cha'kik' ta ilel ti lek xchanojik ti buch'utik tey nakajtik ta steklumale.

K'alaluk mi lik yabtelanel ti proyecto jech k'ucha'al li'ne, sk'anme xich' tsakel ta muk' jaytosuk k'usitik lek jech k'ucha'al k'uyelan tsohol ta x-abtejik tey ta jun chanobvune, yu'unme ja' tsots ya'yejal sk'an slekub batel ya'yejal xchanel ti vune; va'iun yu'unme sk'an xich' chanel eptatos yelan xchanubtasel ti jchanunetike, stekel ti kusitik xtun ta yut chanobvun xkaltike chamalme sk'an sventa xchaniknox ta anil ti ololetike jchanunetike.

K'alaluk chich' tunesel chinabtak'inetike ma'uknoxme xu' stunes ti jchanunetike, ma'ukme sventa ch'ayom o'ontonal ja'me sventa chich' chanel-o vun, xchi'uk chich'ik chanubtasel-xchi'uk xchanik ta komon xchi'uk jchanubtasvanejetik, yu'unme ja' tsots sk'an k'elel k'usitik sk'an xchanik ti jchanunetike, xchi'uk stok ja'me tey chich' ilel mi snaik ti jchanubtasvanejetikes k'usi chak'ik ta ilel ta yut chanobvune, ti k'usi chich k'anel xkaltike ja'me ak'o xchanik ti jchanunetik k'usi mu sna'ike.

K'alaluk mi tsuts ti chanvun xkaltike, ti snaik chan vune tsutseme stekel ti abtelal k'usitik albil ta sjunul ja'vil xchi'uk k'alaluk mi staik certificado ta oxib ja'vil xkaltike. Tame xich' alet xtok-u ti k'usitik yich' chanel li'e ja'me yak' ta ilel yabtel ti buch'u yich'o'j ta muk chanobvun xchi'uk stekel xchi'iltake.

Stsutsebxa a'yej

Stekel ti kusitik yich' tael ta ilel sventa xchanel vun li'ta yosilal Zacatecas xkaltike, ti buch'u ta sk'an sjel xchanubtasel jchanunetike sk'anme xich' k'elel k'usitik mu xtun xchi'uk k'usitik sk'an jelel sventa slekilal jch'ieletik, tame xich' k'elel, ta jujutos, k'uyelan abtejebal chapal, xchi'uk ti kusitik xtun yu'un ti jchanunetik, sventa lek xich'ik chanubtasele, xchi'uk xtok tame xich' k'elel mi chapal ti k'usitik xtun teyta chanobvun xkaltike, va'iuk jame tey chich' k'elel k'usitik sk'an jelel o ch'ayesel, va'iun tame xlik ta ach' ya'yejal sventa xlekub ti chanunajel sventa jchanunetike.

Xchi'uk xtok lekme ti teyta jujun chanobvun stak' xalik k'uyelan sk'an xich' pasel sventa xlekub batel ti chanun yu'un jchanunetike, sk'anme xich' k'elel kusi chal xchi'uk k'usi sk'an ti calidad educativa xkaltike va'iun stak'me xich' alek k'usitik ta jpastik ta jujun ciclo escolar xkaltik, ti kusi chich' k'anel xkaltike ja'me xich' k'anel mi xchanik batel ti jchanunetike, xchanik ti kusitik lekik xkaltike, yu'unme sk'an xchanik stekel ti tael kuxlejal sventa sbijub sjolik xchi'uk xchanik ti k'usitik tsots ta xtun ta xch'iel xkuxlejik xkaltike. €

Referencias

- Normas 9000. "Guía de inicio", consultada el 30 de noviembre de 2007. <http://www.normas9000.com/RegistrosRequeridosPorISO.htm>
- Normas ISO 9000, ISO/IWA2/WD1N4 Y SEP. (2002). *International Workshop Agreement 2. Quality Management Systems-Guidelines for the application of ISO 9001:2000 on education*.
- _____. Las diez preguntas más frecuentes de torno a ISO, en: *ISO 9001-2000, ¿Qué es y cómo es?*, *Global Engineering documents*, consultado el 15 de noviembre de 2007 en <http://global.ihs.com/>
- Oria Razo, Vicente. (2003). "La calidad de la educación", en *ISO 9001:2000 en la educación mexicana*. Ediciones virtuales SEP, México.
- _____. (2003). "Los ocho principios básicos para la aplicación de ISO/IWA2:2003, directrices para aplicar la norma ISO 9001-2000 en la educación", en *ISO 900-2000 en la*

educación mexicana. Ediciones virtuales SEP, México.

Schmelkes, Sylvia. (1992). *Hacia una mejor calidad de nuestra escuela*. Publicaciones SEP.

_____. (2000). "La Evaluación de los Aprendizajes en la Educación Básica", en *Educación 2001* No. 70 (marzo).

Gaceta de la Política
Nacional de Evaluación
Educativa en México

Tsom na tsixuaⁿ nji na
Conaⁿntjom na Cotoxeⁿ
ts[']iaⁿ na Coñi[']ma Tyuasnda[']

Svunal Ya'yejal Sventa
Xchanel Vunta sjunul
Jlumaltik

